

A család hatása a gyermek személyiségének fejlődésére

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés.....	3
2. A család és a társadalom.....	5
2.1. A család, mint társadalmi közösség.....	5
2.2. Korunk hatásai a családi közösségre	6
2.2.1. A gazdasági és társadalmi tényezők hatásai	6
2.2.2. A kulturális környezet befolyásoló tényezői.....	8
3. A család szerepe a személyiség fejlődésében	10
3.1. A családi hatásrendszer pszichológiai tényezői.....	10
3.2. A család szocializáló funkciói	11
3.2.1. A szocializáció folyamata	12
3.2.2. A szociális tanulás	12
3.2.3. A család világa	13
3.2.4. Testvérek a családban	15
3.2.5. Nagyszülők és unokák kötődése	17
4. Az érzelmi kommunikáció jelentősége.....	19
4.1. Anya és gyermeke.....	19
4.2. Empátia a szülők nevelési tevékenységében	20
4.3. Kommunikáció a családban.....	22
4.3.1. A kommunikációs tér fejlődése	22
4.3.2. Nevelés és kommunikáció	24
5. A szülők nevelési módszereinek hatása	25
5.1. A büntetés negatív következményei	26
5.2. A jutalmazás és a büntetés kapcsolata	29
5.3. A motiváció szerepe	32
6. A szülő-gyermek kapcsolat zavarai.....	34
6.1. Szeretet és szeretetlenség.....	34
6.2. A szülők háborúja és a válás.....	37
6.3. Az új családdá szerveződés problémái	39
7. Zárszó	41
Felhasznált irodalom	45
Rezümé.....	47
Melléklet.....	49

1. Bevezetés

*„A hitnek és a jövőnek
egyaránt bölcsője a család.”
(Kovács András)*

A személyiség alakulását számos tényező befolyásolja. Ezek közül az egyik legfontosabb a család, amely a gyermek legkorábbi élményeinek forrása.

A harmonikus, érzelmileg kiegyensúlyozott család a gyermek nevelésének legkedvezőbb színtere.

A felnövekvő ember életében betöltött szerepe azért olyan jelentős, mert a családban történik a személyiségfejlődés érzelmi alapjainak lerakása, amely a gyermek későbbi fejlődésére meghatározó lehet.

A családon belül alakul ki a gyermek ún. „identitása”, amelynek fontos mozzanata a pszichoszexuális identitás, azaz saját nemének tudatosulása, a nemhez tartozás elfogadása. A család biztosítja az első ún. interakciós teret a gyermeknek és bevezeti a saját szubkultúrájába. Így tanul meg a gyermek más emberekkel kapcsolatot teremteni.

A család alapja az élet- és sorsközösség, a vérrokonság. Ebből következik, hogy a szülők és gyermekek közötti kapcsolatok emocionális kötődéseken alapulnak. A harmonikus család törvénye: a szolidaritás, a kölcsönös segítségnyújtás, a szeretet, a megértés, a gyengédség, az intimitás és a bizalom. Ebben a közösségben minden tagnak megvan a maga funkciója, a meghatározott szerepe.

A szülők a gyermek szemében végtelen nagy „hatalmat” képviselnek, ami védettséget és biztonságot ad, határokat szab és ideális esetben a gyermek példaképei. A családtagok a gyermek legelső modellje, a szüleit, idősebb testvéreit tanulja meg először utánozni, és ennek alapján bizonyos magatartásformákat elsajátítani.

A gyermek a családi kapcsolatokon keresztül tanulja meg, hogyan viselkedjék bizonyos szituációkban, és azt is, hogy az adott társadalmi helyzetben milyenek a szokások és a magatartási minták. A beszéd információs eszközével közvetíti a gyermeknek a család tapasztalatrendszerét. A beszédet kísérő egyéb kommunikációs csatornákon pedig a mikro kultúra számos más összetevőjét.

A harmonikus családra jellemző, hogy rendelkezik azzal a képességgel, hogy a felmerülő konfliktusokat feloldja, feldolgozza, sőt, azt az önmagát fejlesztő gyermek hasznára fordítsa.

A gyermek szocializációjának nélkülözhetetlen katalizátora, és erőt adó élménye a tartós, személyes szeretetkapcsolatra épülő családi közösség. A jól funkcionáló családban a családtagok pozitív életérzése az együttes élményekből, az érdekek felismeréséből, a lelki és a szociális összetartozás folyamatos átéléséből ered.

A család a legrégebbi emberi intézmény, amely évezredek óta valamennyi kultúrában létezik, valamilyen formában. A *család* szó ma a köztudatban azt az általában egy fedél alatt élő közösséget jelöli, amelynek tagjait egyrészt házassági kötelék, másrészt pedig a gyermek-szülő kapcsolat fűz egymáshoz.

A történelem korábbi századaiban azonban a család fogalma nem egészen ezt jelentette Európában. A szó egyaránt utalt az együtt élők közösségére, de a rokoni kötelékkel összetartozók csoportjára is. A csak együtt élő (inkább a háztartás szóval jelölt) közösségeknek nem minden tagja állt egymással rokoni kapcsolatban. Ugyanakkor a vérségi rokonok - akik viszont nem feltétlenül laktak egy fedél alatt - szintén családtagként azonosították magukat.

A KSH legfrissebb adatai szerint hazánkban a családok helyzete sok tekintetben válságba jutott (pl.: nőtt a munkanélküliség, a szenvedélybetegek és az önértékelési problémák száma). Az utóbbi évtizedekben sajnos kevesebben kötnek házasságot, a válások száma pedig folyamatosan emelkedik. (lásd 2. sz. Melléklet)

A széttört család viszont megingatja a gyermek biztonságérzetét és súlyos lelki törést okozhat. Ha a szeretetkapcsolat bármelyik szülői részről elszakad, az mély nyomot hagy a gyermek életében, ezért megszívlelendő Gárdonyi Géza következő intelme:

„A gyermeknek az Isten két kicsi kezét adott,
egyik keze az édesapja kezét fogja,
a másik az édesanyját.
Nem lehet ezt a láncot büntetlenül elszakítani.”

2. A család és a társadalom

"A család a társadalom kristálya"
(Viktor Hugo)

2.1. A család, mint társadalmi közösség

A család intézménye a történelem során *mélyreható változásokon* ment át. Sokféle feladatnak felelt meg: egyszerre adott teret a legszorosabb emberi kapcsolatoknak, valamint a munkának és a szórakozásnak is. Mindezeket pedig egybefogta és azonos elvek szerint rendezte a közös erkölcs. A családtagok közös háztartásban éltek: ez volt a mindennapi élet alapvető kerete, a párkapcsolatok elfogadott intézménye, a gyermeknevelés természetes helye.

Évszázadokon keresztül a család afféle érdekszövetségként is működött, mint az élet megszervezésének és fenntartásának szükségszerű formája. Kevesebb jelentőséget tulajdonítottak az érzelmeknek. A keresztény tanítás pedig a házasságot kezdettől fogva felbonthatatlannak, a család alapjának tartotta és tartja ma is.

„A család és a házasság mai kapcsolatának megértéséhez, a magyar államiság kezdetéhez kell visszanyúlnunk. A kereszténység felvételével a házasságkötés jogilag az egyház hatáskörébe került. II. József rendeletei emelték ki először az állami jog elsődlegességét. Az uralkodó a házasságkötést olyan polgári szerződésnek tekintette, amelyet az állam szabályoz. A polgári házasságkötést a magyar törvényhozás 1894-ben tette kötelezővé a házasulni kívánóknak. Ekkor alakult ki a polgári és az egyházi esküvőnek párhuzamos, de egymástól elválasztott kettős gyakorlata.”¹

A régebbi korokban létrejött házasságok erősen patriarchálisak voltak: a férfi volt a család feje, aki a család anyagi fenntartásáról gondoskodott. A feleség alárendelt szerepet töltött be, viszont az ő feladata volt a gyermekek gondozása-nevelése, a család belső életéről való gondoskodás.

A család funkciója folyamatosan változik. Egyrészt az emberi élet biológiai ritmusa miatt, másrészt azért, mert a világ is folyamatosan változik. Ugyanis hatással van rá korunk gazdasági-társadalmi átalakulása és a kulturális tényezők.

¹ Utasi Ágnes: Családok és életstílusok, MTA, Budapest, 1991., 18. o.

2.2. Korunk hatásai a családi közösségre

A családoknak az elmúlt évtizedekben végbement változásainak megértéséhez mindenekelőtt a *változóban lévő világot* célszerű áttekintenünk.

A nyugati társadalmakban az elmúlt két évszázadban olyan hihetetlenül gyors változások zajlottak le és folytatódnak ma is, amelyek a mindennapi életet és az emberek gondolkodását alapvetően meghatározzák. E folyamatok századunk második felében felgyorsultak. Európa keleti felében a nyugatról jellemző irányokban és módon fejlődött, csak annál lassabban.

1989 után a változások hazánkban is felerősödtek, sokféle ellentmondásos formát öltve. A változásoknak azonban van néhány közös, általánosan jellemző vonása.

2.2.1. A gazdasági és társadalmi tényezők hatásai

- Korunkban átrendeződnek a sok évszázados (helyenként ezeréves) hagyományok. Általánossá válik a *fogyasztói szemlélet*, a társadalom elszemélytelenedik, a média behatol a mindennapokba és a magánéletbe. Sok ember gondolatvilágát egyre inkább egyfajta virtuális valóság tölti ki, újfajta függőségbe kergetve őket (pl. drog, internet)

A virtuális valóság veszélyei

- „A modern életforma sokféle biztonságot és kellemes élményt kínál, ennek ellenére *növekszik a válság tudata*, az emberek fokozódó elégedetlensége önmagukkal és a társadalommal szemben. A világban és hazánkban is végbemenő változások hatása gyökereiben érinti a családokat és a házasságokat. Erre mutat negatív példát a házasságkötések és a születések számának drámai csökkenése is. Akadnak olyanok, akik a családot "idejemúlt" intézménynek tartják, mások a társadalom működését látják veszélyeztetve a család ezredvégi átalakulása következtében.”²

² Magyar Püspöki Kar Körlevele, 2010., 42. o.

- Régebben a tulajdon birtoklása játszott döntő szerepet az emberek életében. A modern társadalmak azonban fontosabbnak tartják az egyéni képességeket, az egyéni teljesítményt, a sikeres karriert. Ma a nők többsége is kereső munkát vállal. A *kétkeresős családmódel* következtében jelentősen átalakult a családok időbeosztása, a családtagok közti munkamegosztás, és kevesebb idő jut egymásra, a gyermeknevelésre.
- Napjainkban egyre gyakrabban találkozunk a *szabad verseny világának* haszonleső szemléletével, amely veszélyezteti a nyugodt családi életet. A versengés szelleme, a mások legyőzésére való törekvés azonban nemcsak a gazdasági életet határozza meg, hanem az emberek egyéni életvitelét is. A piacgazdaság által diktált versenyben, sok családban a legfőbb cél az egyéni érdek érvényesítése. Egyre inkább háttérbe szorul a közösségi érdek, helyette az „önmegvalósítást” mindenek fölébe helyező magatartás dominál.
- Korunkban *megnőtt a társadalmi mobilitás*. Az emberek gyakrabban változtatják lakhelyüket és munkahelyüket. Sokuknak – a jobb vagy biztosabb jövedelmük érdekében – éveken-évtizedeken keresztül kell családjuktól távol dolgozniuk más városban, vagy akár külföldön, amely gyengíti a családi összetartozást.
- Új jelenség, hogy az infokommunikációs technika világában a *személyes kapcsolatok megritkultak*. A felszínes és formális, legtöbbször csupán konkrét tennivalókra szorítkozó érintkezések világában folyik a család élete. Az emberi kapcsolatok többsége a mindennapjainkat kitöltő alkalmi találkozásokról áll. Ezért különösen fontosak lennének a bensőségesebb személyes kötődések, amelyek elsődleges színtere a család.

A személyes kötődés jelentősége a családban

2.2.2. A kulturális környezet befolyásoló tényezői

- Megfigyelhetjük, hogy a mai fiatalokban *kétféle törekvés* találkozik. Egyfelől vágyódnak a családalapításra, arra, hogy gyermekeik legyenek. Másfelől nem tudják, hogyan boldoguljanak a világ sokféle kihívása között. Szeretnék megőrizni függetlenségüket, mert félnek azoktól a kötöttségektől, netán konfliktusoktól, amelyek együtt járnak a házassággal és a gyermekneveléssel. Sajnos a fiatalok a környezetükben elég sok rossz házasságot tapasztalnak, így nem látnak sok esélyt saját házasságuk sikeréhez sem, s ezért nem akarják elkötelezni magukat.

(Az esküvőt egyre többen pusztán jogi formának tekintik.)

- Napjainkban azonban a házasságok főként az egymás iránti személyes vonzódásból, szabad döntésből születnek, nem pedig gazdasági vagy más külső kényszerek hatására. A házasság és a család napjainkban sokkal inkább az egyén személyes és intim életterévé vált, mint korábban. Megnövekedett az *önkéntesség* szerepe, amely azonban kétarcú jelenség. Nemcsak a párválasztásban jelent nagyobb szabadságot, de a párkapcsolat felbontásában is. A társadalmi környezet is egyre kevésbé jelent összetartó erőt, így sajnos a válások száma folyamatosan emelkedik, amelynek káros következményeiről a későbbiekben részletesen lesz szó. A felbomlott házasságokat pedig gyakrabban követi inkább élettársi kapcsolat, mint új házasság.
- Az egyéni érdekérvényesítést, örömszerzést bálványozó divat hatására a fiatalok közül sokan úgy érzik, hogy a házasság és a család gátolja énjük kibontakoztatását, ezért a családalapítás idejét egyre későbbre halogatják.
- Nehezíti a család helyzetét a Magyarországon is tapasztalható *értékvesztés*, az erkölcsi elbizonytalanodás, az individualista szemlélet. Az életben nélkülözhetetlen értékek közül jó néhánynak társadalmi szabályozó ereje csökkenni látszik (pl. a megbízhatóság, a hűség, a becsületesség, a szolidaritás, az egymásért való közös felelősségvállalás, a tisztességesen végzett munka stb.)

A mai világban az egyén az élet különböző területein különféle normákkal kerül szembe. Sokszor más elvárásokkal találkozunk az iskolában, később a munkahelyen, más szokásokat követ rokonai és barátai körében, és megint másokat a szórakozás területén.

A különböző környezetek a saját törvényeiket, normáikat követik, nem egyszer szembeszállva a családban érvényesülő hittel és erkölccsel. Ez a fejlődő személyiséget nagymértékben megzavarhatja.

A média is (különösen a kereskedelmi csatornák) sokszor a családi élet ellen hangolja a közvéleményt. Az erőszakot és a durvaságot tükröző, közösség- és családellenes magatartásokat gyakran, szinte vonzó formában mutatják be. A különböző műsorokban elég kevés szó esik arról, hogy – a nehézségek ellenére – milyen örömeket kínál a családi élet, a gyermekek növekedésének és fejlődésének figyelemmel kísérése.

Napjainkra nyilvánvalóan válságba kerültek azok az európai családmodellek, amelyek a 18. századtól alakultak ki, és a 19. századra szilárdultak meg. A családról és a házasságról alkotott szemlélet ugyan sokat változott, de mindnyájunk élete valamilyen módon mégiscsak a családhoz kötődik. Az emberek többsége családban nő fel, majd szülőként családot alapít, végül pedig nagyszülők lesznek.

A családi kapcsolatok sajátos mikro-világot alkotnak, ezért az együttélés és együttműködés átsegít a nehézségeken. A családban azonban szükség van a mindennapokon túlmutató olyan életszemlélet kialakítására is, amely segíti a kapcsolódást a múlthoz, a jövőhöz és a tágabb környezethez. Ez különösen azért fontos, mivel napjainkban sok esetben meggyengült a nagycsalád és a helyi közösség szerepe, a szokások és a hagyományok szabályozó funkciója.

A magyar társadalomban a családok száma közel hárommillió, és szerepük ma is kiemelt jelentőségű a gyermekek egészséges személyiségének alakulására. Ha a gyermek olyan családba születik, amely támogatja testi-lelki fejlődését, akkor az erősíteni fogja a társadalmat is. A családot az emberi boldogság egyik legfontosabb eszközének és értékének tekintem, ezért választottam szakdolgozatom témájául.

A dolgozat további fejezeteiben bemutatom és elemzem a *család komplex hatásrendszerét* pszichológiai, pedagógiai és szociológiai aspektusból.

3. A család szerepe a személyiség fejlődésében

"A szülői ház az anyai öl iskolája"
(Comenius)

Ismeretes, hogy minden nevelő hatás közül a legjelentősebb a *család hatása*. Ennek okait az alábbi tényezőkben kereshetjük.

- „A család a gyermek legkorábbi élményeinek forrása, amelyek kulcsélmények lehetnek. Életünk tartozéka, amely születéstől a halálig velünk van, hatással van ránk.
- A gyermek a legtöbb időt a családban tölt el. Ez a tényező nagyon jelentős a család hatásrendszerében és sok lehetőséget ad a fejlesztés számára.
- A család vérségi kapcsolatok tudatán alapuló közösség, amely folyamatos érzelmi egységet jelent a gyermek számára. Ezen érzelmi kötődések mélysége, intenzitása semmi mással nem pótolható, biztonságos alapja a nevelésnek.”³

3.1. A családi hatásrendszer pszichológiai tényezői

A család hatása természetesen *életkoronként változik*. Ahogyan a gyermek önállósága fejlődik, úgy lépnek be fokozatosan más nevelési tényezők is a gyermek személyiségének fejlesztésébe. De fontos tudni, hogy a család hatása életünk végéig megmarad, soha meg nem szűnik.

„A család *fontos funkciója*, hogy a társadalmi követelményeket és normákat (pozitív vagy negatív hatásokat) közvetíti a gyermekhez. Így a családi prizmán megtörhet minden nemes társadalmi törekvés, eszme és nevelő tendencia, de ugyanígy a kívülről érkező károsító hatás is. Ez a *"szűrő"* szerep különösen a gyermek erkölcsi magatartásának kialakításában jelentős. Akarva-akaratlanul a család saját szemléleti és cselekvési módját adja át a gyermeknek.

A szeretetteljes család felerősíti a tágabb környezet pozitív, fejlesztő tendenciáit, és csökkenti a károsítókat. A harmóniát nélkülöző család viszont éppen ellenkezőleg hat. A negatív hatásokat erősíti fel, ezzel gyengítve a kedvezőek hatékonyságát. A gyermeki személyiség formálódása vonatkozásában így válik sorsformáló erővé.”⁴

³ Vásárhelyi Zsuzsanna: Pszichológia válogatott fejezetei, Universitas - Győr Nonprofit Kft., 2010., 45. o.

⁴ U.a., 45. o.

A személyiségfejlesztésben óriási szerepe van a családi élet légkörének, hangulatának. Tapasztalhatjuk, hogy az a család, ahol derűs, vidám, a családtagok kölcsönös tisztelőn, megbecsülésén és szeretetén alapul a légkör, érzelmileg kiegyensúlyozottabb, magabiztosabb gyermeket nevel. A kellemes közérzet, jó légkör azt is jelenti, hogy a gyermek szívesen tartózkodik otthon, így csökken a káros külső hatások lehetősége.

Nagy hatása van a gyermek fejlődésére a családi kapcsolatoknak. Ilyenek: a szülők egymás közötti, a szülők és gyermekek, valamint a gyermekek egymás közötti viszonya.

Normális körülmények között elsősorban az anya és az apa jó kapcsolata szükséges a gyermek egészséges pszichikus fejlődéséhez. Bármelyik szülő hiánya vagy a köztük lévő kapcsolat megromlása érezteti hatását a gyermekekre. Súlyosabb a helyzet, ha a szülők nem értik meg egymást, ha a család válságba jut. Az érzelmi megosztottság a két szülő között komoly törést okozhat a gyermekben.

3.2. *A család szocializál funkciói*

„A *szocializáció* fogalmán általában az ember és társas környezete aktív, kölcsönös érintkezésén alapuló folyamatát értjük, amelynek során az egyének olyan tudásra, képességekre és állapotokra tesznek szert, amelyek alkalmassá teszik őket arra, hogy a társadalom hasznos tagjaivá váljanak.”⁵

A szocializáció folyamatában az egyén már korai gyermekkorban elsajátítja a legalapvetőbb készségeket és szokásokat, majd élete során fokozatosan megtanulja mindazokat a normákat, értékeket és viselkedési szabályokat, amelyek a társadalomban való beilleszkedéshez nélkülözhetetlenek.

Azt a folyamatot, amelynek során a szülő norma- és értékrendszere mintegy beépül a gyermek személyiségébe - és ő ezt a továbbiakban a sajátjaként éli meg -, a pszichológia „*azonosulásnak*” vagy „*identifikációnak*” nevez. Az azonosulás a szocializációnak talán az egyik legfontosabb eszköze, hiszen általa válnak a társadalom alapvető szabályai és törvényei az egyén belsőleg átélt szabályrendszerévé.

⁵ Ranschburg Jenő: Szeretet, erkölcs, autonómia, Gondolat Kiadó, Budapest, 1984., 15. o.

3.2.1. *A szocializáció folyamata*

„A szocializáció mindig *kétirányú folyamat*, amelynek során az önmagunkról alkotott vélemény számos vonatkozása mások véleményének vállalása, elfogadása révén válik a sajátunkká. A gyermek először a számára fontos személyektől (szülő, pedagógus) kap szociálisan közvetített képet önmagáról, vagyis olyannak ismeri meg önmagát, amilyenek környezete látja, értékeli őt. A gyermeklélektan már régen felismerte a „rossz gyermek” sajátos paradoxon-át. Ha a szülő olyan sokszor mondja a kicsinek, hogy rossz gyerek vagy, akkor végül magáévá teszi ezt a véleményt.

A szocializáció kétirányú folyamata nem egyszerűen a ható és a befogadó személy egyoldalú kapcsolata, hanem kettőjük között az együttlét első pillanatától kezdve folyamatos kölcsönhatás érvényesül: a gyermek is neveli a felnőttet és fordítva. A csecsemőben megvannak az önálló, közösségi emberré válás előfeltételei, ezek azonban csak a szülői, nevelői hatás segítségével bontakozhatnak ki. A házaspárban is általában megvannak a szülővé válás előfeltételei, ezek azonban kizárólag a gyermek aktivitása révén valósulnak meg.”⁶

A gyermek *aktív résztvevője*, alakítója a szocializációs folyamatnak és nem passzív elszenvedője. Aktivitása legjellemzőbb formáját a szociálpszichológiában *"alkudozásnak"* nevezik. Vannak olyan családok, amelyekben elsősorban az igények és elvárások érvényesülnek, és vannak olyanok, amelyek több lehetőséget adnak bizonyos egyéni "alku" alapján létrejött "szerződésekre".

3.2.2. *A szociális tanulás*

„A harmonikus család akkor teljesíti küldetését, ha gyermekét bevezeti az anyagi, technikai, szellemi és szociális értékek világába, és ezzel időben alkalmassá teszi őt élethelyzeteinek adekvát megoldására. A kultúra értékeit hitelessé, vonzóvá, értelmes céllá és elérhető valósággá is a családi minta teheti. Sőt, a küzdésre, a küzdelemre, mint nélkülözhetetlen életvezetési módra is a család vezetheti rá a gyermeket.”⁷

⁶ Ranschburg Jenő: Szeretet, erkölcs, autonómia, Gondolat Kiadó, Budapest, 1984., 16. o.

⁷ Veczkó József: Gyermek- és ifjúságvédelem, APC - Stúdió, Gyula, 2002., 161. o.

A család védőhálója körülveszi a gyermeket, ami egyrészt megóvjá az értékromboló hatásoktól (például az agressziótól), másrészt biztosítja számára a kultúra szellemi, anyagi értékeivel, megjelenési formáival történő ismerkedést. Mindez lehetővé teszi a gyermek számára, hogy kifejlessze képességeit, amelyek nélkülözhetetlenek az életben való tájékozódáshoz, a helyes döntések előkészítéséhez.

A kisebb gyermekek megérik, az idősebbek pedig tudatosítják magukban, hogy testi, lelki és szociális létezésükhöz, a kultúrába történő bevezetésükhöz a családi kiscsoport teremtheti meg a legkedvezőbb lehetőségeket. Ezzel is magyarázható a gyermekek ragaszkodása a családjukhoz. Ebben a szociális közegben valósul meg a testi-lelki intimitás, meghittség és elkötelezettség élménye.

Az összetartozás légkörében a gyermekek elfogadják a családtagok, elsősorban a szülők viselkedési szabályait és formáit, azonosulnak szokásaikkal, értékfelfogásaikkal, életvezetési céljaikkal és technikáikkal, illetve azok alapélményeivel. Ugyanakkor ez a mintaadó család azt is lehetővé teszi, sőt, segíti, hogy a gyermek az őt ért modellhatásokból kialakítsa, felépítse saját értékrendjét és viselkedésformáit. A család tehát olyan folyamatos hatást gyakorló közeg, amely nemcsak színtér, hanem azonosulást vár, követésre serkent és elvárásait ellenőrzi.

3.2.3. A család világa

A családhoz tartozás, mint legbensőbb viszony akkor válik igazi nagy életérzéssé, ha az ott élő személyek és a hozzájuk tartozó lelki-szociális történések az otthon élményévé összegződnek.

A családi együttlét öröme

A családban tanul meg a gyermek először más emberekhez viszonyulni, velük valamiféle kapcsolatot teremteni. Tehát, a család biztosítja az első, ún. „interakciós teret” a gyermeknek. Ez mindenekelőtt a sajátos családi magatartásminták, beállítottságok, szokások elsajátítása szempontjából fontos, mivel a családtagok a gyermek legelső modelljei. A családban átélt élmények kihatnak a gyermekek családon kívüli kortársi, iskolai és egyéb, makro világbeli kapcsolataira és befolyásolják azt.

Már az előző fejezetben is szó volt arról, hogy az utóbbi évtizedek során a *család hagyományos funkciója* jellegzetes változásokon ment keresztül. A szülő-gyermek kapcsolat is némiképpen izolálódott. Az urbanizáció számos - mindmáig meg nem oldott - problémát vetett fel a családi szocializáció területén. Ilyen például, hogy kevesebbet beszélgetnek a szülők gyermekeikkel, amely nemcsak a kommunikáció, a kapcsolatteremtés, hanem az érzelmi nevelés terén is károsan hat a gyermek személyiségére. Ezért nagyon fontos, hogy a családtagok odafigyeljenek egymás verbális és nem verbális közléseire, üzeneteire.

A szülő - gyermeke nevelése során - általában saját múltbeli tapasztalatait próbálja alkalmazni, amely két feltétel esetén lehet csak eredményes. Mindenekelőtt: a szülőnek pontosan kell emlékezni. De a szülő időközben szerepet cserélt, és immár a "szülő nézőpontjából" értékeli azt a régi eseményt, amit annak idején gyermekként élt át.

A másik feltétel még az elsőnél is fontosabb, mégis ritkábban tudatosítjuk: ahhoz ugyanis, hogy a múltbeli nevelési helyzet értelmezhető legyen a jelenben, ugyanazoknak a normáknak, értékeknek, viselkedési szabályoknak kellene érvényben lenniük. Márpedig ezek alaposan megváltoztak az elmúlt évtizedekben. Ezért a szülő meglepetten tapasztalja, hogy a külvilágból érkező visszajelzések (a gyermek családon kívüli sikerei és kudarcai) ellentétesek várakozásával.

Mit tesz ilyenkor a szülő? Előfordul, hogy mereven ragaszkodik saját értékítéleteihez, ami előbb-utóbb a gyerek lázadásához vezet. Legtöbbször azonban a külvilág visszajelzéseit önkorrektív jelzésként fogja fel, ami bizonytalanságot ébreszt a szülőben, aki egyre kapkodóbbá, következtelenebbé válik és egyre hitelt érdemlőbb visszajelzéseket igényel.

3.2.4. Testvérek a családban

A szülők mellett fontos szerepet játszanak a gyermek szociális fejlődésében a testvérek is. Amíg egy gyermeknek nincs testvére, addig a szülők minden nevelési ambíciója, figyelme és aggodalma az első gyerekre irányul. A testvér érkezése már megzavarhatja a már kialakult szülő-gyermek kapcsolatrendszerét. A testvér születése ugyanis nemcsak egyszerűen azt jelenti, hogy egy személlyel bővült a család, hanem megváltozik az érzelmi légkör, az érzelmek megvalósulása, és gyakran a nevelési módszer is. (Kabainé, 1980.)

Nagyon sok tényező hat a testvérek egymás közötti kapcsolatára. A jó családi környezetben a testvérkapcsolat mindenképpen előnyös a gyermekek számára, ha a szülők nem szolgáltatnak okot a rivalizálásra, igazságosan és méltányosan kezelik mindegyik gyereket, tiszteletben tartják egyéniségüket, nem kivételeznek.

Számolni kell azonban azzal, hogy az új testvér érkezése megváltoztatja a család szerkezetét, a gyereknek a családban elfoglalt szociális helyzetét. A kistestvér elfogadása még annak a gyereknek sem könnyű, aki már maga igényli, hogy legyen egy testvére. Még az ötéves gyerek is azt hiszi, hogy a testvérben társat kap, aki elsősorban őhöz tartozik. Ha nem ezt tapasztalja, akkor féltékeny lesz rá, és megindul a rivalizálás, a pozícióharc.

Rivalizálás a testvérek között

A féltékenység tehát ugyanúgy jelen van a testvérkapcsolatokban, mint a szeretet. Ha a szülők mindkét vagy több gyermekükre (ugyan más-más módon), de egyforma figyelmet fordítanak, az esetleges konfliktusok megoldódnak. Ugyanakkor a gyerekek közötti egyedi eltérésekkel (életkor, nem, adottságok és személyiségvonások) számolni kell a szülőnek és nem szabad az első gyereknél bevált nevelési módszert alkalmazni a többiekre is.

A család belső szerkezete, a családtagok közötti kommunikáció szintje jelentősen befolyásolja a szocializáció sikerét. A sokgyerekes családban a szülők nyilvánvalóan kevesebb időt tudnak szentelni egy-egy gyereknek, mint a kisebb családban. Ezért ezek a gyerekek előbb kényszerülnek arra, hogy a problémák, gondok megoldásában önmagukra támaszkodjanak, vagyis önállósulásuk általában gyorsabb és kevésbé zökkenő.

A sok testvér miatt az érzelmi megnyilvánulások is változatosak. Az érzelmek fejlődése terén valamiféle "felhalmozó" minta érvényesül, melynek eredménye, hogy jobb a gyerekek érzelmi kifejezőkészsége, és empatikusabbak is, mint azok, akik kis családokban élnek.

Testvérkapcsolatok hatása a személyiségfejlődésre

A gyermek személyiségfejlődését az is befolyásolja, *hányszor születik* a családba. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az elsőszülöttek többnyire erőszakosabbak és jobban ragaszkodnak a hangadó szerepkörhöz, mint a többiek, mert megszokták, hogy ők a nagyobbak és az erősebbek.

Ugyanakkor tudjuk azt is, hogy az elsőszülöttek az esetek jelentős részében szorongóbbak, mint a testvérsor tagjai, akik felszabadultabbak, jobb a szociális érzékenységük, és a felnőttek, kortársak befolyásolásának kifinomultabb "technikáját" alkalmazzák.

(pl. hízeltetés, nyafogás, duzzogás).

E viselkedésszerű különbségek közös oka az lehet, hogy az első gyermek születésekor a szülők általában tájékozatlanok és aggodalmaskodók újdonsült szülői szerepkörükben, és ez a gyermekben is szorongást, bizonytalanságot ébreszt. A szülők túlzott gondoskodása lehetetlenné teszi, hogy a gyermek kipróbálja magát, így önértékelése sérülhet.

Egyes pszichológiai kutatások az intellektuális teljesítmény és a születési rend összefüggéseit is elemzik. Az adatok arra utalnak, hogy az elsőszülött gyerek intelligenciaszintje magasabb testvéreinél. Az intelligencia csökkenése annál nagyobb, minél kisebb a gyerekek közötti korkülönbség (Mohás 1982).

A születések között eltelt idő jelentősége az, hogy rövid időegység esetén az idősebb testvér gyorsan a *"tanító"* pozícióba kerül nála fiatalabb és éretlenebb testvérevel szemben. A gyerek intelligenciájának fejlődését azonban döntő mértékben a család *"intellektuális környezete"* határozza meg.

A pszichológia hangsúlyozza, hogy nagyon fontos szerepet játszik a személyiség alakulásában a nemek közötti különbség is. A családon belül ezért ne az legyen a törekvés, hogy „elmozzuk” a gyerekek közötti, egyedi eltérésekből adódó különbségeket. Éppen hogy erősíteni, hangsúlyozni kell ezeket, hiszen a gyerek annál jobban tudja érzékelni önmagát, minél jobban, minél határozottabban elkülönül másoktól. Ez az elkülönülés számára nem eltávolodást jelent, sőt, az a gyerek, aki hamarabb felfedezi önmagát, az könnyebben tudja a másikat is elfogadni.

3.2.5. Nagyszülők és unokák kötődése

A rokonságban lévő családok közötti kapcsolatok az egyes családtagok számára más-más jelentőségűek. A legnagyobb fontosságú, sokszor egész életre szóló hatása a nagyszülők és az unokák testi-lelki kötődésének van. Ezt több minden indokolja:

- A rokoni, vérségi kapcsolatok tudatosulása;
- Az idősödő ember és az unoka eltérő életkori és pszichés sajátosságai;
- A kultúrában kialakult szerepek és hagyományok.

A nagyszülő korban lévő ember számára az az igazi öröm, ha adhat, és ezt tényleg önzetlenül teszi. A gyermek pedig örömmel fogadja az ajándékot, az ölelést, a becézgetést, a dicsérő és érdeklődő szavakat. Az pedig mindenki számára különleges élmény, amikor a nagymama például az unoka kedvenc ételét, süteményét tálalja fel.

Nagymama és az unokák kötődése

A szenzibilitás (érzékenység) arra indítja mindkét felet (nagyszülőt és unokát), hogy kölcsönösen örömet szerezzenek egymásnak. A nagyszülők pedig tudják is, hogy az emberi lét legnagyobb csodája az örömteli, derűs, társas együttlét. Ennek megélése közben az egymáshoz közel állók ragaszkodnak egymáshoz, fontosnak tartják egymást.

Az együttlét során érzelmileg és gondolatilag összehangolódnak, állandóan van mondanivalójuk egymás számára. Ilyenkor a közérzetük is kellemes, megnyugszanak, kikapcsolják a zajos világot, csak az a fontos, hogy ők most együtt vannak.

A tapasztalat azt mutatja, hogy abból az idősödő emberből, aki megtanult együtt élni testi-lelki-szociális problémáival, és létrehozta saját belső lelki békéjét és harmóniáját, abból sugárzik a szeretet, a segítőkészség, amit az unokák üzenetként vesznek át, és aktivitássá, cselekvéssé formálnak. Ezek a „lelki szálak” kapcsolják össze a nagyszülőt és az unokát.

Az unoka érdeklődve szokta faggatni nagyszüleit életük eseményeiről, kalandjairól, főként a gyermek szüleinek a gyermekkoráról. Az idős emberek pedig szívesen mesélnek a család történetéről. Jó eszközként szolgálnak erre a családi fotóalbumok. A nagyszülők és az unokák szoros összetartozási élménye az utódok számára a szociális tanulás legkedvezőbb feltételeit teremti meg.

A nagyszülők szinte megszámlálhatatlan apró ismereteket is átadhatnak unokáiknak (például: varrás, hímzés, főzés, kertgondozás stb.). Mindez spontán élethelyzetekhez, élményekhez kapcsolódik. Azt azonban ne várják el, hogy unokáik is úgy éljenek, teljesen úgy viselkedjenek, mint ők. A nagyszülők ugyanis két nemzedékkel előbbi élet emlékeit és nézeteit is magukban hordozzák, ezért többféle probléma is felmerülhet:

- Az egyik az, hogy a kis unokát túlságosan is elkényeztetik.
- A másik pedig az, hogy a már felnövő unoka életszemléletét, igényeit nem mindig tudják megérteni.
- Személyesen is megtapasztalhattam, hogy a nevelési módszerekben is merülhet fel ellentét a szülők és a nagyszülők között. Véleményem szerint azonban kellő tapintattal és pedagógiai hozzáértéssel ezen is lehet segíteni.

4. Az érzelmi kommunikáció jelentősége

*"Engedjétek megérteni
a gyermekséget a gyermekben"
(Rousseau)*

A kommunikáció az emberi kapcsolatok nélkülözhetetlen eszköze. Alapvető szociális jelenség, nélküle társadalmi élet nem képzelhető el. Az emberek társadalmi kapcsolatai és viszonylatai a kommunikáció révén realizálódnak, ezért a *kommunikációnak kitüntetett jelentősége van* a családban is.

4.1. Anya és gyermeke

A családi nevelés légkörének letéteményese az édesanya. A múlt század végén és a századforduló elején ugyan az apát tekintették a családi nevelés központi személyének, a megváltozott társadalmi körülmények (a patriarchális jelleg gyengülése, a nők emancipációja), valamint a pszichológiai kutatások újabb eredményei nyomán azonban egyre inkább előtérbe kerül az anya szerepe.

Kétségtelen, hogy az édesanya személyisége és szerepe az ember lelki világába megkülönböztetett bensőségességgel és szilárdsággal épül be: mind az anyai gondoskodás idején, mind pedig később az emlékezetbe.

Ideális anya-gyermek kapcsolat

Az anya és gyermeke közötti kapcsolat az érzelmi viszonyulásaiktól, és az ezeket is meghatározó körülményektől függ. Igen fontos, hogy a gyermek milyen módon kötődik anyjához, és az anya milyen viszonyban van gyermekével.

Tapasztalhatjuk, hogy az érzelmileg kiegyensúlyozott anya még a legnehezebb körülmények ellenére is képes gyermeke mentális fejlődését biztosítani. Az anya érzelmi kiegyensúlyozatlanságának (idegrendszeri vagy erkölcsi megroppanásának) esetén azonban az egyébként kedvező külső körülmények között is leromlik a gyermek. A jó kapcsolat alapja tehát a szeretet, ezen keresztül a figyelem és a másik elfogadása. Ez a kulcsa a zavartalan fejlődésnek, ami gyakran zátonyra fut a családi életben.

A kutatások szerint (Buda 1978) az *érzelmi kommunikáció* már az anyaméhben kezdődik, amikor a magzat érzi, ha az anyja boldog vagy szomorú, és benne is feszültséget kelt mindaz, ami édesanyját bántja. A kommunikáció másik része a viselkedés, melynek alapja a másakra való odafigyelés. A magzat is kiköveteli magának a figyelmet, amikor mozogni kezd az anya hasában, várja a pozitív visszajelzést simogatás vagy becézgetés formájában.

Az anya-gyermek kapcsolat mélyebb átélése születés után kezdődik. Az újszülött- és csecsemőkorban szerzett első élményei meghatározóak lehetnek egész későbbi fejlődésére. A rossz minőségű kötődés súlyosan károsító hatása átívelhet a serdülőkorra, sőt a felnőttkorra is. Ezért az életnek a legelső időszaka tehát nagyon fontos az ember életében.

A gyermek elsősorban az anyjával való korai kölcsönös kapcsolatában (persze csak akkor, ha ez kedvező) tanul meg szeretettel, bizalommal közeledni más emberekhez, és tanulja meg értékelni mások feléje áradó szeretetét. A gyermek hasznosítja ennek az időszaknak érzelmi és indulati tapasztalatait későbbi magatartása során.

4.2. Empátia a szülők nevelési tevékenységében

„Az *empátia* kifejezés a másik ember lelkiállapotába való *beleélés képességét* jelenti. Ilyenkor mintegy belülről szemléljük a másik emberrel való történéseket, így könnyebben érthetővé válik számunkra: mit érez a másik, mit szeretne, mire vágyik, mi foglalkoztatja, hogyan reagál bizonyos dolgokra. Az empátiának valamennyi emberi kapcsolatban megvan a helye: szülő-gyermek, férj-feleség közti viszonyban ugyanúgy alapvető a jelentősége, mint a munkahelyen vagy a rokoni és baráti körben.”⁸

⁸ Buda Béla: Empátia – A beleélés lélektana, Gondolat Kiadó, Budapest, 1978., 5. o.

Az empátia szerepe a nevelésben elsősorban azért nagy, mert a különböző korú gyermekeknek többé-kevésbé még kialakulatlan, fejletlen a szociális viselkedése és a szavakban megfogalmazott közlési képessége. A gyermeki viselkedésben még szabályozatlanok az érzelmek, nagy a befolyása az indulatoknak és indítékoknak.

A gyermekek a szocializáció során fokozatosan válnak társadalmi lénné, és a tanulásnak nagy a szerepe a felnőtté válásban. Ezért a gyermekekkel való kapcsolatban nagyobb empátiára van szükség, mint a felnőttekkel való interakciókban.

Minden gyermeki életszakasznak sajátos a viszonya az empátiához, mindegyik különböző mértékben és különböző módon igényli a felnőtt empátiás közeledését, attól is függően, hogy a felnőttnek milyen a gyermekkel való kapcsolata.

A beszélni nem tudó *újszülött és csecsemő* megértéséhez növekvő empátia kell, mivel az első hónapokban eléggé differenciálatlan lény; tekintetén, mozgásán, hangadásain és legfőképpen a síráson át fejez ki valamit. Az anyával való szoros, testi érintkezést is magában foglaló kapcsolatban ez általában elég is arra, hogy az anya képes legyen megadni gyermeke számára a fejlődéshez szükséges legfontosabb ingereket (bőrkontaktus, átölelés, biztonságnyújtó kommunikáció, játék stb.)

A több mozgásra képes és érdeklődő *kisgyermekkorban* egyre nagyobb szükség van arra, hogy a gyermek érzelmi állapotait az anya pontosan felismerje, amely leginkább a törekvések és az elhárítások, az öröm vagy a feszültség vetületeiben alakul ki.

Anya és gyermek együttes élménye

A gyermeki viselkedésben meg kell érteni a különféle szükségletekből fakadó indítékokat és reakciókat. Minél pontosabb a gyermek valódi érzelmi állapotának, lelki világának megértése, annál gyorsabban és biztosabban lehet rá hatni.

4.3. *Kommunikáció a családban*

Alapvető probléma, hogy a gyerek és a felnőtt kapcsolatában sokáig más a *kommunikációs jelzésrendszer*. A nem verbális kommunikáció veleszületett jelzéselemei azonosak, tehát a gyereket empátiásan bizonyos fókig meg lehet érteni. A gyerek is reagál - érzelmi átragadáson át - a felnőtt lelkiállapotaira.

Érzelem és kommunikáció

A növekvő gyerekkel való kommunikációban már bonyolódó jelzésváltási folyamat van. Ez azt jelenti, hogy nehéz megállapítani, hogy az anyai mosoly, tekintet, simogatás vagy kézlegyintés, ütés egy adott helyzetben mit jelent a gyereknek: tényleg tiltásként hat, vagy az ő jelrendszerében bátorítást, provokációt, jutalmazást vagy izgalomfokozódást fejez ki.

Az empátia nem is elsősorban a szülői kommunikáció és a gyermeki felfogás közvetlen közelítésében segít, hanem abban, hogy a szülő figyeljen arra, hogy esetleg a kiváltott hatás nem a tervezett volt, a gyerek mást értett meg belőle. Az empátia tehát a kommunikációs folyamatban ahhoz segít, hogy a szülői közlés és a gyermeki felfogás közötti jelentéstartalmi azonosság nőjön.

4.3.1. *A kommunikációs tér fejlődése*

A gyermeki személyiség minden fejlődési lépése egy kommunikációs szisztémában történik. A fejlődés hajtóereje biológiai: a gyermeki idegrendszer érése, valamint az igen nagy befogadó (*receptív*) képessége. Ehhez járul a gyermekről gondoskodó környezet aktív törekvése a gyermek kommunikatív befolyásolására.

A különböző életkorban más-más kommunikatív készségek kellenek. Az első szocializációs szisztéma kétszemélyes: az anya-gyermek közötti igen szoros kapcsolat. Ebben megy végbe a legalapvetőbb "programozás" a későbbi szociális viselkedésre.

- Az *újszülött* egyik sajátos humán reflexe a mosolyválasz, amely nagyon erős serkentője az anyai odafordulásnak, kommunikációnak.
- A *csecsemőkortól* kezdve fokozatosan kitágul a kommunikációs tér, és három vagy több személyes rendszer, a család kommunikációs szisztémája lesz a szocializáló erő. Ekkor kezdődik el az azonosulásos szereptanulás. A nyelv megtanulása meggyorsítja ezt a folyamatot, segítségével valóban megérti az interakciók lényegét.
- A *kisgyermek*ek kommunikációja már teljesen nyílt és közvetlen, szándékaik és különösképpen feszültségeik nem mindig szavakban fejeződnek ki, ezért erőteljesebben alkalmazza a metakommunikációs jelrendszert. A verbális kommunikációjuk is általában őszinte, az elvont kifejezőképességük csekély.
- A *kisiskoláskortól* kezdve pedig egyre nagyobb jelentőségűvé válik a verbális kommunikáció, mivel ez az iskolai munka közege. Itt válik hátránnyá a család esetleges hiányos verbális szocializációja.

Baráti kapcsolatok jelentősége a serdülőkorban

- A *serdülő- és ifjúkorban* a fiatal számára egyre fontosabb lesz a kortársi, baráti és a másik nemmel való kapcsolat. Gyakran előfordul, hogy a fiatal csak a kihívó kommunikáció révén tud magának a csoporton belül elismerést, pozíciót biztosítani. Ennek az életkornak a jellemzője a személyiség valódi önállósodási törekvése, a szülőtől való érzelmi leválás. Ezért e folyamat kommunikációs megnyilvánulásaira különösen oda kell figyelni a felnőtteknek.

Amíg a gyermek az első életévében, még döntő mértékben, az elsődleges szükségleteinek kielégítése érdekében kommunikál, addig a későbbi életszakaszokban az érzelmi és az értelmi funkció kap jelentős szerepet.

4.3.2. *Nevelés és kommunikáció*

A nevelés lényegében nem más, mint az emberi kapcsolatok szervezeti rendszereiben való kíváncsú viselkedés kialakítása. Ebben nagy szerepe van a szülő és a pedagógus *empátiájának* is, hiszen a gyerekek különböző korosztályokban másképpen, sajátos kódokban viselkednek, beszélnek. Megértésüket és a velük való kommunikációt bonyolítja, hogy egyrészt sok élettani és életkori sajátosság nyilvánul meg kommunikációjukban, másrészt tükröződik benne családi környezetük hatása, valamint kibontakozó saját személyiségük motivációi is érvényesülnek.

A kommunikációt tehát rendkívül sok tényező befolyásolja. A gyermek kommunikáció készségének kifejlődésében azonban a családnak (kiemelten az édesanyának) jelentős szerepe van. Mivel a gyermek kommunikációs képessége elsősorban a családban bontakozik ki, ezért a család közlési módjától, szokásaitól függ, hogy milyen kommunikációs mintákat vesz át.

Nevelés és kommunikáció

„A családtagok kommunikációja *rejtett üzenetek hálój*a. A családban olyan dolgok is üzeneteket közvetítenek, melyeket nem fejezünk ki feltétlenül szavakban, illetve mondatokban. Fontos, hogy odafigyeljünk családtagjainkra, megpróbáljuk megérteni, mit üzennek egyes testrészeiken és testükön keresztül, hogy ez által többet tudhassunk meg arról, ami lejátszódik bennük, akár kimondják, amit éreznek, akár nem.

Bizonyított tény, hogy a *szülő modellhatása* az egyik legerősebb személyiségbefolyásoló tényező. A gyermek először utánozza, majd személyiségébe építi a szülő, majd később a pedagógus verbális és metakommunikációs mintáit. Ezért nagyon fontos, hogy a gyermek számára bármely közlési forma mindig *őszinte* és *hiteles* legyen.”⁹

⁹ Vásárhelyi Zsuzsanna: Pszichológia válogatott fejezetei, Universitas - Győr Nonprofit Kft., 2010., 27. o.

5. A szülők nevelési módszereinek hatása

*„Nem veréssel, hanem szelídséggel és szeretettel
kell a gyermekek barátságát megnyerned.”
(Giovanni Bosco)*

Fontos hangsúlyozni, hogy a családi nevelés része a nevelési folyamat egészének. Az elsődleges (primer) szokások jelentős része a családban alakul ki. A szülő részéről a példaadás, követelés, érzelmi ráhatás eszközeivel; a gyermek részéről az utánzás, gyakorlás, érzelmi azonosulás formájában. Mindezekkel együtt keletkeznek és nyilvánulnak meg a különböző személyiségjegyek, amelyeket elismeréssel, jutalmazással erősítünk, vagy bírálattal, büntetéssel visszafejlesztünk.

„A jó nevelő család engedi kibontakozni a gyermek személyiségét. Gátja lehet ennek a *gyermek túlzott szeretete*: ilyen szülők túlságosan féltik, óvják, túl keveset engednek a gyermeknek és sokat tiltanak. A gyermek tevékenysége ilyen esetekben csak arra korlátozódhat, hogy az előírásokat betartsa. Ha van is a gyermeknek önálló elgondolása, nem valósíthatja meg, és lassan leszokik arról, hogy legyen.

A *szeretetlenség* verbális és más kommunikációs eszközökkel nyilvánított formái: ordítózás, veszekedés, hideg gyűlölet, közöny, a gyermek mellőzése - lefékezi a gyermek fejlődését. Ennek hátterében legtöbbször a szülők teljes érzelmi sivársága húzódhat meg.

Ha a gyermek nemcsak az iskolában, hanem otthon is csak szidalmakban és nem elismerésben részesül, akkor ennek kompenzálására gyakran túljátssza gyengeségeit. Pl. bohóckodik, így nem rajta, hanem vele együtt nevetnek társai.

Ha az apa és az anya rosszkedvű, akkor a családban sem lesz jó a *légkör*. ”¹⁰

Feszült légkör a szülők között

¹⁰ Vásárhelyi Zsuzsanna: Pszichológia válogatott fejezetei, Universitas - Győr Nonprofit Kft., 2010., 54. o.

Ha a szülők toleranciaszintje lecsökken, akkor esetleg a gyermek részéről a feszültség fegyelmetlenségben tör a felszínre. Ha többször rászólnak, vagy netán meg is büntetik, akkor elhiszi magáról, hogy buta és lusta. Önértékelése negatív irányba fordul, teljesítménye romlik, magatartása elutasítónak válik és a kör itt bezárul.

A családi nevelésben az is nagyon fontos, hogy *reálisak legyenek a szülők igényei* a gyermekkel szemben. Ugyanis, ha nincsenek igények, vagy ha túl alacsonyra szabottak, akkor a gyermeknek nem kell erőfeszítéseket tenni, és nem is alakul ki benne a képességeinek megfelelő szintű munkavégzés készsége. Ha pedig túl magasak az igények, s ehhez nem felelnek meg a gyermek képességei, vagy csak erejét meghaladó munka árán oldható meg, akkor a gyermek állandó feszültségben él, ami önbizalomvesztést vagy a kudarckerülés nem mindig pozitív formáinak keresését vonja maga után.

Az iskolában kevés dicsérethez jutó gyermekek esetén különösen fontos lenne, hogy a szülő inkább a pozitívumokat emelje ki. A gyermeket egyediségében kell elfogadni és szeretni. Ne hasonlítgassuk állandóan testvéreihez, vagy kortársaihoz, hisz *az ember igazi mércéje csak önmaga*. Fontos, hogy a családi nevelésben is a pozitív módszerek és eljárások domináljanak és ne a büntetés.

5.1. A büntetés negatív következményei

A büntetés általában hatásos eszköz lehet arra, hogy valamitől elriasszon; de hogy serkentsen is valamire, azt már igen nehéz általa elérni. Bonyolult helyzetben pedig a negatív motiváció hatása még inkább kétséges, mivel az a büntetés elkerülésére késztet.

A gyakorlatban tapasztalhatjuk, ha a büntetés *nincs egyértelmű kapcsolatban* a büntetni kívánt cselekvéssel, akkor a gyermek számára nem válik nyilvánvalóvá, hogy egy bonyolult cselekvéssor mely eleméért kapta a büntetést. Így nem is tudja korrigálni, hanem magát az egész cselekvést, a szituációt próbálja elkerülni. Ilyen negatív hatással találkozhatunk a különböző készségek kialakításánál. Ha egy rosszul sikerült írásért, vagy más tevékenységért büntetést kap, a diák a jó mozdulatokat is kerülni fogja, sőt megutálja, esetleg meg is tagadja a tevékenységet. Ha azonban erre mégis rákényszerítik, akkor állandóan fél a büntetéstől, izgatottá, szorongóvá válik, tehát negatív hatást eredményez.

Hasonlóan káros, ha a büntetés nem az elkövetett cselekvéshez kapcsolódik, hanem *időben később alkalmazzák*. Az utólag alkalmazott büntetésnél a gyermeknek nem igen van módja arra, hogy a hibás tett és büntetés közti kapcsolatot érzékelje; nem biztos, hogy tudatosul benne, miért járt a büntetés, mit kellene másképp tennie.

A büntetésnek további negatív következménye, hogy legtöbbször csak addig tart, amíg a büntetés veszélye kilátásban van. A büntetés nem oltja ki azt a motívumot, amelyet tiltunk, csupán időlegesen elnyomja azt; a céltárgy vonzó ereje továbbra is megmarad. Azt tapasztalhatjuk, hogy a büntetéssel neveltek - gyermekek és felnőttek egyaránt - olyan helyzetekben, ahol mások nem látják (tehát nem kell félniük a büntetéstől), nyugodtan teszik a számukra óhajtott, de szociálisan tilos dolgokat.

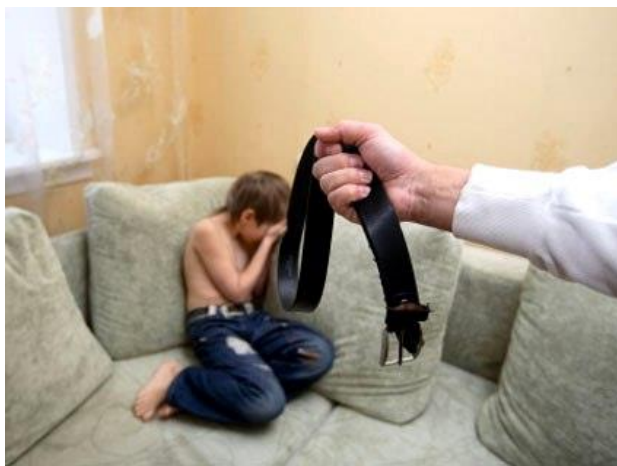
Ha olyasmiért büntetünk, aminek elérése vonzó, jutalom értékű a gyermek számára, viselkedését az ellentétes motivációk "eredője" fogja meghatározni. Ha a *vonzás erősebb*, mint a büntetéstől való félelem, az ember enged a készítésnek. Ha a büntetéstől való *félelem nagyobb*, mint a cél vonzereje, a viselkedés elkerülő jellegű lesz. Ezzel magyarázható az, hogy ha a büntetés eléggé erős, egyértelmű kapcsolatban van az illető akcióival, és ha következetesen alkalmazzák, akkor a nem kívánt viselkedés tartós megszüntetését eredményezheti.

A negatív motivációval kialakított viselkedés ugyan kívánatos lehet a szülőnek, de a gyermek személyére nézve *negatív következményekkel járhat*. A cél vonzereje ilyenkor sem csökken, ugyanakkor a büntetéstől való félelem is erőteljesen hat. Tehát, ha magas a motivációs szint, akkor a viselkedés nem csökkenti a belső feszültséget. A feszültség hatására *fokozódik az aktivitás drive*: fokozott mozgékonyság, izgatottság, nyugtalanság és egyéb negatív viselkedésbeli, idegrendszeri elváltozások alakulhatnak ki.

Külön figyelmet érdemel az az eset, ha a jutalom vonzása, és a büntetéstől való *félelem taszító* hatása azonos erősségű. Kérdés, hogy vajon melyik motiváció határozza meg a viselkedésünket? Előfordul, hogy az ember az ellentétes késztetések "rabjává" válik. Nagyon szeretne elérni valamit, de fél is a lehetséges büntetéstől.

A tartós konfliktus fennállása esetén pedig teljesen cselekvőképtelenné válhat.

A testi fenyítésnek többszörösen is negatív pszichológiai hatása van, fájdalmat és félelmet ébreszt. Mindkettő negatív érzelem, és legfeljebb gátlás származik belőle és nem értékes aktív cselekvés. Agresszív irányba neveli a gyermekeket, hiszen maga a testi fenyítés is egy agresszív cselekedet a felnőtt részéről.

A testi fenyítés negatív pszichológiai hatása

Lehetséges, hogy a büntetés módszerének gyakori alkalmazása révén fejlődnek ki a szülőkkel szemben gyakran észlelt gyermekkori ambivalenciák: a szeretet és gyűlölet együttes megjelenése ugyanazzal a személlyel kapcsolatban. Ez a gyermek számára a közvetlen felnőtt környezethez való kiegyensúlyozott érzelmi kötődést teszi lehetetlenné, és nyilván akkor a legsúlyosabb, ha szülőkkel alakul ki ilyen konfliktusos kapcsolat.

A büntetést a pedagógia és a pszichológia általában úgy értékeli, mint *gátló nevelési módszert*, amely egy helytelen cselekvéstől akarja visszatartani a neveltet. Hiba lenne azonban, ha a büntetésben csak ezt látnánk. A védekezést kiváltó (a felelősség elhárítása) és a negatív, megtorló jellegű káros hatásai mellett lehet nevelő célzatú módszer is, ha azt helyesen (kellő alkalomkor és módon) alkalmazzák.

A gyakorlatban megfigyelhetjük, hogy a *büntetésnek olyan pozitív hatása* is lehet, mint például a hiba belátása, a jóvátétel szándéka. Ha a büntetés a gyermek igazságérzetével találkozik és nem a megtorlás a célja, hanem az, hogy a követelmény, valamint a tanuló teljesítménye közti ellentmondást, a konfliktust feloldja, és az egyensúlyt helyreállítsa, akkor a gyermek fejlődése érdekében nemcsak megengedhető, hanem szükséges is lehet.

Ezért joggal állíthatjuk, hogy pedagógiai eljárásainkat a *jutalmazásra kell elsősorban alapozni*.

5.2. A jutalmazás és a büntetés kapcsolata

A nevelépszichológiai kutatások a jutalmazást és a büntetést általában közös forrásból származtatják. A nevelési helyzetben betöltött szerepétől, viszonylatoktól függ az, hogy egy tárgy vagy hatás jutalom-e vagy büntetés. Mindaz, ami a nevelési helyzet *erősödését* eredményezi, az *jutalom*, ami viszont *gyengíti, az büntetés*. (Balogh – Gergencsik, 1977.)

Az előzőekben már rámutattam, hogy hatásos eszköz lehet a *büntetés* arra, hogy valamitől elriasszon: ha azt akarjuk megtanítani, hogy *mit ne tegyen* valaki. Csakhogy a gyerekeket inkább arra akarjuk rávenni, hogy *megtegyenek* valamit, tehát *pozitívan kell őket motiválni*. A nem cselekvés, a passzivitás ugyanis nem lehet a végső nevelési cél. A pozitív motiváláshoz szolgál hatékony eszközül a jutalmazás.

„A *jutalom megerősítő hatását* jól ismerjük a különféle tanulás-lélektani kísérletekből. Azt is tudjuk azonban, hogy ha a jutalom elmarad, az addig jutalmazott viselkedés kioltódik. Úgy tűnik tehát, hogy jutalmazással nem lehet olyan tartós hatást elérni, mint büntetéssel. Ez valóban így van, ha a jutalom véglegesen elmarad. De létezik olyan jutalmazási eljárás, amellyel a kívánt viselkedés tartósan kialakítható.

Embernél igen hatékony nevelési eljárás, ha kezdetben minden kívánt akciót jutalmazunk és csak a kapcsolat létrejötte után csökkentjük fokozatosan a jutalmazott akciók számát. Ebben az esetben tehát a jutalmazás sűrűsége a kívánt tevékenység megjelenésének gyakoriságától, és magától a gyermektől függ. Ilyenkor a gyermek a kívánt akciót akkor is lefolytatja, ha éppen nincs jelen a jutalmazó személy. Az ilyenfajta viselkedés értékesebb, mint a büntetéssel kiváltott elkerülő viselkedés.

Az egyéni haszna mellett szociális előnyei is vannak: a társadalom számára mindig értékesebbek azok, akik azért teszik a szociálisan helyeset, mert "szeretik" azt tenni, mint azok, akik azért teszik, mert félnek a rossztól.”¹¹

¹¹ Vásárhelyi Zsuzsanna: *A pszichológia válogatott fejezetei*, Universitas – Győr Nonprofit Kft. 29. o.

A szociális jellegű jutalmak értékének elsajátítása már a csecsemőkorban elkezdődik. A kisgyermek számára ugyanis az édesanya, illetve a hozzá közelálló, őt gondozó személy pusztán megjelenése is jutalomként hat, és ennek érdekében sok mindent hajlandó megtenni. A szeretett személy hangja, elismerő szavai, mosolya, mozdulatai és ölelése fontos megerősítések a kisgyermek számára.

A szülői szeretet

A szociális ingerek jutalomértéke azonban *a személyek közötti kapcsolattól* függ. Csak a szeretetkapcsolat talaján nyer jutalmazó jelentőséget a másik személy elismerése, dicsérete. (Sokszor tapasztalhatjuk, hogy a gyerek az egyik szülő "kedvéért" megteszi a kívánt dolgokat, míg a másik elismerése nincs ilyen hatással rá.) Az *érzelmi kötődés* talán az egyik oka annak, hogy jutalmazással nevelni nehezebb feladat, mint büntetéssel. Ugyanis a büntetés hatékonyságánál is szerepe van a büntető személyhez fűződő érzelmeknek.

A büntetés szociális formái alkalmazásának (pl. haragos arckifejezés, szóbeli helytelenítés vagy éppen a jutalom elmaradása) csak olyan személy részéről van jelentősége, akit a gyerek szeret, tisztel, megbecsül.

A büntetés közvetlen, elsődleges eszközeinek (pofonok, kiabálás, megszégyenítés és hasonló) büntetésértéke azonban kevésbé függ a személyes kapcsolatoktól. A pofon az mindenképpen pofon - bárki adja is -, de a mosoly, a helyeslő szavak már nem mindegy, hogy kitől származnak.

Ahhoz tehát, hogy a szociális jutalomnak valóban jutalomértéke legyen egy gyermek számára, a szülő és a gyermek közötti személyes kapcsolatnak kell elsősorban megfelelőnek lenni. Így a gyermek teljesítményének, viselkedésének, cselekvésének elismerő értékelésével a *jutalmazás pozitív hatást gyakorol*:

- Bátorságot kelt és önbizalmat ad,
- Cselekvésre ösztönöz és energiákat hoz mozgásba,
- Segíti a konfliktusok feloldását, az egyensúly helyreállítását,
- Mindezt kellemes érzelmek kísérik, amelyek szintén fokozzák a gyermek aktivitását.

A jutalmazásnál figyelembe kell venni a gyermek fejlődését. Ennek megfelelően alakul a jutalmazás formája és tartalma. Mivel a kisebb gyermek egész érdeklődése és beállítottsága is konkrétabb, ebben a korban főként a materiális jutalmakkal tudunk inkább hatni. Ugyanakkor törekedni kell az erkölcsi jutalmak alkalmazására is. Ne csak a játék, de a szülők elismerése és szeretete is jutalom legyen a gyermek számára.

Az életkorban előrehaladva egyre inkább előtérbe kell állítani a *jutalmazás magasabb rendű formáit*: például a lelkiismeretes tanulás elismerését, mint jutalmat. A legnagyobb jutalom a tekintélyes személy (az anya és apa) részéről történő elfogadás és helyeslés. A várt elismerés elmaradása viszont már büntetésnek számít.

Kétségtelen, hogy a gátlásokat alkalmazó, védekezést kiváltó büntetéssel szemben egyértelmű előnyei vannak a pozitív, aktivizáló nevelésnek. Látnunk kell azonban a *jutalmazás veszélyeit* is. Ha csak jutalmazunk, és azt is túlzásba vesszük, akkor a gyermeket leszoktatjuk az erőfeszítésről, kényelmessé és lustává neveljük.

„Jól ismert a túlzottan jutalmazással nevelt gyermek attitűdje. Előfordul, hogy a gyermek:

én

- túlértékeli önmagát,
- bírálatot, kritikát nem tűr,
- mindent jobban tud mindenkinél, senki nem elég okos számára,
- mindenkit lekezel, önző, individualista lesz.”¹²

A fentiek alapján kiemelem, hogy sem a *büntetés*, sem a *jutalmazás eltúlzása nem helyes*, de a szükséges mértékű alkalmazása elengedhetetlen, hiszen a személyiség értékelése nyilvánul meg bennük. Tehát szó sincs arról, hogy a büntetést teljes egészében el kell vetni és a nevelést kizárólag a jutalmazásra kell alapozni.

A büntetés káros hatásainak bemutatásával azt kívánom hangsúlyozni, hogy a pedagógiai gyakorlatban (családban, iskolában egyaránt) mindenképpen kerüljük a büntetés elsődleges, közvetlen formáit: mindazokat, amelyek a gyermekben súlyos és tartós szorongást, sorozatos kudarcélményt, ártalmas konfliktushelyzetet okoznak.

¹² Ranschburg Jenő: Családi kör, RTV – Minerva, Budapest, 1977., 79.o.

5.3. A motiváció szerepe

Egészséges családi miliőben, szeretetteljes, nyugodt légkörben felnőtt gyermekek iskolába kerülésük előtti életük folyamán már igen gazdag és differenciált, tanult *motivációs struktúrával* rendelkeznek. Számos szokásrendszer alakul ki, amely a szocializálódási folyamatban komoly jelentőségű tényező, s igen nagymértékben növeli a motivált cselekvések számát.

Az utánzás és az identifikáció révén a gyermek sok mindent megtanul anélkül, hogy ezért külön jutalom járna. Ha például a kisgyermek a felnőttekkel egy asztalhoz ülhet, felnőtt módra étkezhetsen - *a tevékenység maga jutalmazza önmagát*: a "nagyokkal" együtt lenni vonzó a gyermek számára, természetes pozitív motivációként hat, akár észreveszik és megdicsérik érte, akár nem. Számtalan helyzet van, amiben nem szükséges külön jutalmat adni a gyermek cselekvéséért, mert az önmagában jutalmazó jellegű a számára.

Szükségtelen a dicséret azért, mert szépen megírta a leckéjét, amikor még ő maga is örül, hogy sikerült szándéka szerinti eredményt produkálnia. (Természetesen vele örülhetünk, s ezzel csak fokozhatjuk az örömet!) Ugyanez vonatkozik a cselekvés büntetesként megjelenő természetes következményére is: ha eltöri, vagy elveszti játékát, féltve őrzött kedvenc tárgyait, az már önmagában is elég büntetés ahhoz, hogy a jövőben igyekezzék jobban vigyázni rá. Ezért teljesen felesleges még külön büntetéssel sújtani.

„A jutalmazás vagy a büntetés ilyen *kívülről jövő "megduplázása"* nem csupán *felesleges*, de néha egyenesen *káros is lehet*: leszoktathatja a gyermeket arról, hogy saját cselekvését jutalomként élje át, megfosztjuk őt egy örömlehetőségtől. Ugyanakkor rászoktatjuk arra, hogy a "jót" mindig *kívülről várja*, saját magától bizonyos mértékig függetlenül. Így ez a magatartásmód a gyermeket végső soron önállótlaná, minden szociális szituációban szolgálai alkalmazkodóvá, konformistává teszi, amelyet esetleg felnőtt korára is megőriz. Elveszti azt a képességét, hogy saját tevékenysége természetes következményének, saját produkciójának tudjon örülni, mert igazi jutalmat és sikert már csak az jelent számára, ha teljesítményeiért másoktól állandóan elismerésben, dicséretben, extrajutalomban részesül.”¹³

¹³ Vásárhelyi Zsuzsanna: Pszichológia válogatott fejezetei, Universitas - Győr Nonprofit Kft., 2010., 32. o.

Gyermekek alkotó tevékenysége

A saját produkciójának örülni tudó gyermek sokkal függetlenebb, önállóbb és védettebb a szociális életben bekövetkező különböző sérelmekkel, mellőzésekkel szemben. Ugyanis, csak az ilyen ember képes másoknak, illetve egy közösségnek a teljesítményeit is valódi tárgyi értékük szerint becsülni, és azoknak örülni.

A gyermek nemcsak a családi közösségbe kíván beilleszkedni, nemcsak szülei szeretetét akarja kiérdemelni, de a gyermekközösségben is elfogadott, megbecsült szerepre törekszik, kortársaihoz is hasonlítani óhajt. Ez éppen eléggé intenzív motiváló tényezője annak, hogy a közösségben elfogadott vagy igényelt viselkedésformákat sajátítsa el. Ha eléri az általuk kívánt célt, és ez a közösség tetszését, elismerését váltja ki, olyan hatékony megerősítőként szolgál, hogy ismét szokásszerűvé, magától a személytől függetlenül működővé válik.

Tapasztalhatjuk, hogy a *szociális megerősítés* (a csoport tetszése, elismerése) az ember életében az *egyik legerősebb ösztönző tényező*. Ezzel szemben a szülő vagy a nevelő által alkalmazott jutalmazások, illetve büntetések esetleg teljesen hatástalanok. Különösen így van ez, ha a kortárscsoport jutalmazó hatásával szemben a szülő vagy a pedagógus csak a büntetés eszközével él.

De fordítva is igaz: a felnőttektől kapható jutalom (a szeretet kivételével) általában nem képes "felvenni a versenyt" a közösség büntetésének (kiközösítés, gúnyolás, stb.) hatásával. Ez tipikus közeledési-elkerülési konfliktushelyzetet alakít ki, ennek minden lehetséges hátrányával.

Tulajdonképpen ez a motivációs bázisa annak a jelenségnek, hogy a gyermekek sokkal többet tanulnak társaiktól, mint a felnőttektől. Ehhez járulnak még más tényezők is. Ilyen például az, hogy gyakran könnyebb a társak által állított követelményeket teljesíteni, mint a felnőttekét, és így könnyebb elismerést is kivívni.

6. A szülő-gyermek kapcsolat zavarai

*"Az emberek arra születtek,
hogy értsék egymást és szeressék"*
(Linkemer)

6.1. Szeretet és szeretetlenség

Talán sokan feltételezik, hogy minden anya szereti a gyermekét és a gyerek is szereti, tiszteli szüleit. A gyermek-szülő viszony azonban korántsem idillikus mindenkor. Ha nem is mutatkozik meg a kapcsolatzavar nyíltan, igen sok esetben található a gyermek magatartási problémáinak hátterében az anya-gyermek viszony rejtett és elleplezett bajai.

A gyermeki kötődés és a kötődő-képesség időleges. De lehetnek állandósult zavarok is, amelyek nagyon sok oka ismeretes:

- Véleményem szerint a legnagyobb ártalom a gyermek számára, ha *nem szereti őt az édesanyja*. Ennek hátterében többnyire az anya vágyainak, kívánságainak és reményeinek megghiúsulása áll. Ilyenek lehetnek például:
 - az édesanya nem akart gyereket, mert akadályozza őt megszokott, vagy eltervezett életvitelében;
 - nem szereti a gyerek apját és negatív érzelmeit a közös gyerekekre viszi át;
 - megalázó, vagy súlyosan hátrányos helyzetbe kerül a házasságon kívül született, vagy fogyatékos gyerek miatt;
 - a gyerek nem felel meg reményeinek (pl. másnemű gyereket kíván)

A gyerekével frusztrálódott anya néha akarata ellenére sem képes megszeretni gyermekét. Az ilyen anyák sokszor kíméletlenek, durvák. Jó eset, ha csak közönyösek. Néha alig lehet megnyugtatóan eldönteni, hogy jót tesznek-e gyermekükkel, ha maguk mellett tartják, vagy az volna jobb, ha másra bíznák nevelésüket.

Az iskoláskorban az érzelmi konfliktusok kevésbé kiélezetten jelentkeznek, mint a csecsemő- és kisgyermekkorban. Kedvező esetben az anya megszereti gyermekét, megbarátkozik az anyaszereppel is. Kedvezőtlenebb esetekben pedig nyíltan és brutálisan mutatkoznak meg az anya ellenséges érzelmei gyermekével szemben.

- Azok az édesanyák is problémát jelentenek, akik *lelki értelemben tapadnak gyermekükhöz*, s ezért követnek el nevelési hibáikat. A házasságukban boldogtalan, személyi ambícióikban csalódott, elmagányosodott anyák szokták azt mondani: most már mindenem csak a gyerek. Ezért a más területen elszenvedett frusztráció miatt sokan akarják kárpótolni magukat gyermekükkel. Az ilyen anya kisajátítja a gyerek érzelmeit, gondolatait és magához köti mindenféle módon (ezt nevezzük szeretetzsarolásnak).

Azok a gyerekek, akik a kíváncsnál szorosabb anyakötöttségben élnek, önállóságuk, magabiztosságuk vonatkozásaiban most ők a frusztrálódottak. Az anya súlyosan korlátozó viselkedése ellen vagy daccal láznak, vagy beletörődés esetén személyes ambícióik és cselekvési késztetéseik sérülnek. Ezért gyakori náluk a bűntudat, a belső konfliktusok felnagyítása - a személyes boldogtalanság.

- A személyiségében gyenge anya mellett az egészséges mentalitású *apa* ellensúlyozni képes a hibás anyai bánásmódot. A gyermeki én fejlődésének időszakában az apa szerepe éppen olyan fontossá válik, mint korábban az anyáé volt. Az apához fűződnek a magatartási mintákat meghatározó, korlátozó és ellenőrző szociológiai szerepek is, amelyek a nagyobb gyerekeknél válnak különösen fontossá.

Apai brutalitás

Az *apai nevelés hiányosságai* és hibái több vonatkozásban is ártalmasak. Egyrészt a család életvitelének torzításával, másrészt azzal, hogy pozitív normák meghatározására képtelen.

A fiúgyermek számára pedig a rossz apamodell (alkoholizálás, brutalitás) igen negatív hatású.

Különösen akkor probléma, amikor az anyától való érzelmi leválás elkezdődik, és a társadalmi beilleszkedés pozitív mintáival kellene megismerkednie a gyermeknek.

- Ha az anya bármilyen okból (házasságon kívül született gyermek, elhalálozás, válás) egyedül kénytelen a gyermeket nevelni, akkor az *apai funkciók hiánya* következtében a gyerek beilleszkedésében problémák jelentkezhetnek. Például: függőség, normaalkotás, kötődő képesség, pszichoszexuális fejlődés.

Amikor az anya elveszti a férjét, akkor a *gyerek az apját veszíti el*. A rendezett, érzelmileg stabil családokban azonban – a veszteség bármilyen nagy is – emiatt nem lesz törvényszerűen veszélyeztetett a gyerek. Igen sok anya neveli jól és sikerrel a gyermekét egyedül. A veszélyeztetettség bekövetkezése igen sok tényezőtől függ: a gyermekek életkorától, apjukkal kialakított viszonyuktól, az anya lelki teherbíró képességétől, a halálkozás körülményeitől, stb.

Ha az anyát tartósan összeroppantja férje halála, és az anyagi színvonal fenntartása érdekében kénytelen még pluszmunkát is vállalni, akkor a gyermek vesztesége kettős: egyrészt elvesztette az apját, másrészt veszít az anyai gondoskodásból is. Ez a kettős veszteség okozhatja a gyermek pszichés biztonságának megrendülését.

Az érzelmi veszteség negatív hatása a gyermekekre

Hasonló a helyzet akkor, ha az anya úgy érzi, hogy át kell vállalnia az apa szerepét is és például szigorúbb lesz, mint korábban volt. Ez esetben az apa elvesztését súlyosítja az anyának, mint megszokott és szeretett "*érzelmi tárgynak*" a megváltozása - zavart és frusztrálódást okozva a gyerekekben.

Ha a hibás gyermeki magatartást még külső eszközökkel is korlátozzák (tiltás, büntetés), akkor a gyerek érzelmi vesztesége fokozódik. Ebben a folyamatban szembekerül, és egyre jobban elhatárolódik az őt eredetileg szerető környezetétől, amely azután magával hozza annak nemkívánatos következményeit: szófogadatlanság, dacosság, csavargás, stb. Ez nem okvetlenül tudatos, sőt: többnyire a gyerek szándéka ellenére történik.

6.2. A szülők háborúja és a válás

A házasságok felbomlása során a családban egyfajta pszichológiai hanyatlás következik be, amely nemcsak az elvált szülők, hanem a gyermekek életét is sok mindenben megzavarja, sőt, veszélyeztetheti is az egészséges fejlődésüket. A válás mindenképpen egyfajta vívódás, ami elsősorban a válni készülő felek lelkében lezajló konfliktusokból következik, és ez már a sikertelen családi élet következménye.

A válás konkrét tényénél azonban komolyabb ártalmat jelent a gyerek számára a családi életnek a válást megelőző zűlőszaga, a *szülőkben való csalódottság*, valamint a válásokat gyakran követő személyes bizonytalanság érzése. Ezek a gyerekekben szorongást, agressziót, kétségbeesést keltenek, ami gyakran depresszióba és a szülő által korábban képviselt erkölcsi normákkal való szakításba fordul át.

A szülők háborúja

A szülők nyílt és harsány ellenségeskedése, a gyerek bevonása a *"tűzvonalba"* - a válási taktika eszközeként - felerősíti az egyébként is valószínű károsodást. A válás érzelmi zavarokat okoz, és megingatja a gyermek biztonságérzetét, ezért különböző védekezési taktikákat alakít ki. Veszteséget érez azáltal, hogy az egyik szülő kilép a mindennapi életéből, így csaknem mindig konfliktus támad a szülökhöz való lojalitás tekintetében is.

Ismereteim szerint a gyermekek nagyon különböző módon élik át szüleik válását:

- Van, aki *szinte meg sem érzi* a szülők elválását, legalábbis nem okoz náluk nagyobb pszichés sérüléseket. Ennek okai lehetnek: kicsi korától már külön éltek a szülők, vagy valamely okból soha nem alakult ki az eltávozó szülő és a gyermek között mélyebb érzelmi kapcsolat.
- De vannak olyanok is, akik a válást *kedvező változásként élik át*: Ugyanis, ha az apának a különböző botrányai elmaradnak, megszűnnek az állandó veszekedések és a fenyegetettség, így az anya kedélye is derűsebbé válik, amely a gyermekekre is jó hatással lehet. A családi brutalitás eseteiben ezért meggondolandó a válás mindenáron való elkerülése, és egy rosszul funkcionáló házasság fenntartásának erőltetése.

- A gyermekek között sajnos sokan vannak olyanok is, akik *súlyos sérelemként élik át* a válást. Különösen akkor, ha az számukra váratlanul következik be. Az esetleg már jól kiépült szeretetviszonyulások megszakadnak, helyükbe a bizonytalanság érzése lép, gyakran büntudattal, önvádolással keverten, mert arra gondol a gyermek, hogy az ő "rosszasága" miatt váltak esetleg külön a szülei.

A gyermek gyakran önmagát szégyelli, máskor meg a szüleit. Ezért hol az egyik, hol a másik szülővel kerül érzelmileg szembe, értelmi és érzelmi teljesítményei csökkennek. Szorongást okozhat a szülők válásának közlése az iskolában és a barátok körében is.

A *gyermek elmagányosodik*, személyiségének viszonylagos egysége megbomlik. De nem maga a családfelbontás ténye, hanem az abból fakadó ártalmak okozzák a gyermek pszichés károsodását. Amilyen mértékben sikerül az ártalmak közömbösítése, olyan mértékben kímélhető meg a gyermeki fejlődés is a negatív hatásoktól. Az elvált szülőknek azt kellene megérteniük, hogy a házasság felbomlása után is maradjanak meg mindketten közös gyermekük szülőjének.

A gyermek elmagányosodása

Fontos lenne, hogy a szülők ne tiltsák el a gyermeket egymástól, *ne rivalizáljanak a gyermek szeretetért*, ne neveljék egymás ellen! A gyermeknek meg kell adni a lehetőséget arra, hogy mindkét szülőjét szerethesse!

Kiemelendő, hogy a döntő hatást nem maga a válás ténye gyakorolja a gyermek személyiségére, hanem azok az indulatok, félelmek és keserőségek, amelyeket a gyermekkel maradó szülő a házasság felbomlása miatt átél, és amelyeket akarva-akaratlanul átad gyermekének. Ezért, a szülők válása önmagában nem eredményez visszafordíthatatlan hátrányokat és veszélyeket. A lényeg az, hogy a családi életközösség megromlásának és megszakításának időszakában a gyermek találjon biztos védelmet valakinél (anyánál, apánál, nagyszülőnél, keresztszülőnél). A szülők felelőssége, hogy a gyermek érdekeit szem előtt tartva kezeljék a megváltozott helyzetet. (Ranschburg 1984, Rowland 1986, Telkes 2001.)

6.3. Az új családdá szerveződés problémái

Az elvált vagy megözvegyült házastársaknál gyakran előfordul, hogy rövidebb-hosszabb idő múltán új házasságot vagy élettársi kapcsolatot kötnek. Ez jogos formája lehet a boldogságkeresésnek. A csonka család kiegészül, teljes családdá válik, azonban a családi érzelmek és viszonyulások körébe új személy (személyek) kerül be. A család tagjainak alkalmazkodniuk kell az új életforma, új szokások és új igények követelményeihez.

A szülők új házassága a velük élő gyermek számára apát-anyát biztosít, esetleg testvéreket is. E változások többnyire kedvezőek, de az örömdetes esemény azonban tartalmazhat újabb veszély- és ártalomforrásokat. (Lantossyné, 1965.)

Az új családdá szerveződéssel a következő problémák lehetnek:

- A házasságot megelőző csonka család időszakban a szülő-gyermek kapcsolat igen bensőséges és érzelmileg fűtötté válik. A szülő érzelmei az új házasságban, illetve még az azt megelőző partnerkapcsolat idején már megoszlanak a gyermek és a jövő házastárs között. A gyerek kétségbeesve látja *érzelmi monopolhelyzetének megrendülését*, és az osztózasos féltékenységek jeleit kezdi mutatni. Kapcsolata anyjával ellentmondásossá válik, jövő mostohaapjával szemben pedig esetleg elutasító.
- A házasság létrejötte után a gyerek *felnőttszerep-lehetőségei csökkennek*, ismét kisgyermeki státuszba süllyed vissza az erős felnőtt, az új apa mellett. Ha az új apa még érezteti is a hatalmát - a gyerek lázadóként fordul szembe vele. A büntetések és mellőzések tovább táplálják elkeseredettségét és agresszióját.
- A "mostoha", aki jó szándékkal vállalta az új házastársának gyermekét, és ezért hálát és szeretetet vár viszonzásul - most *csalódottan* látja, hogy a gyerek szófogadatlan, tiszteletlen vele szemben, esetleg még gonoszodó is, ezért megbünteti.

A konfliktusok kirobbanása miatt a gyermek érzelmileg *ambivalenssé válik* szülei iránt, és előfordulhat, hogy az érzelmi zavarok következtében antiszociálissá fejlődhet a magatartása.

Mostoha és a gyermek

- Az egyéni érzékenységnek megfelelően neurózis, kedélybetegség, kriminalitás lehet a konfliktusok következménye – ami csak tovább rontja a helyzetét a családban. A kibontakozó dac a családon kívüli kapcsolatokat is elronthatja.
- Az apa vagy az anya türelmét veszti és büntetni kezdi a gyereket, gúnyolja, megalázza és kényszeríteni akarja őt a "*helyes viselkedésre*". Ilyenkor viharos regresszióval és züllöttségi tünetekkel reagál a gyerek. Pánikállapotba és kemény dacosságba merül. Nyílt, addig kényszerből fékezett agresszióit mindenre és mindenre kiterjeszti.

A problémákat felerősíthetik más egyéb körülmények is. Ilyenek például: az apa brutalitása, az anya cinkos félelme és a gyermeket titokban védő viselkedése. A féltestvérek és a mostohatestvérek helyzete a családban, a vér szerinti másik szülő jelenléte és hatása, a családtagok értetlensége és tehetetlensége.

A *családszerkezet* egymagában nem jelenthet ártalmat a gyerek számára, ha van bárki alkalmas személy a családban, aki valóban törődik vele és szereti őt. Különösebb zavart a családszerkezet hirtelen változásai szoktak hozni: valaki elment, vagy valaki érkezett a családba. Ennek hatásai esetenként különbözőek, melynek következménye lehet a család társadalmi státusának, érzelmi viszonyainak gyors és jelentős megváltozása.

Ha a gyerek e változások következményeit veszteségként éli át, akkor mindig számolni kell annak negatív hatásával, viszont ha nem egyértelműen jelent veszteséget a gyerekeknek, mert például jobb körülmények közé kerül, akkor a kedvezőtlen hatások is enyhébbek.

Ha az újonnan keletkezett konfliktushelyzeteket képesek a szülők és a gyerekek áthidalni, akkor a potenciális veszély soha nem realizálódik. Ennek persze feltétele, hogy a *szülők* pszichésen egészségesek legyenek. Az is fontos, hogy rendelkezzenek a szeretőképességen kívül empátiával, és legyen annyi érzelmi kulturáltságuk, hogy adni-elfogadni egyaránt tudják a szeretetet.

7. Zárszó

*„A példa a leghatékonyabb tanítók egyike, noha szólanul tanít.”
(Smiles)*

A család az a szociális kiscsoport, amely az élet kezdetétől hat a fejlődő ember személyiségére. Ez az első szociális tér, ahol a társas hatások közvetítésével megalapozódik az egyén társas viselkedése. A család tehát az egyén és a társadalom közötti közvetítő „kapocs”. A társadalom értékrendszere, a társadalmi normák a család közvetítésének eredményeként válnak a fejlődő személyiség meghatározó részeivé, amelyek lehetővé teszik számára a sikeres szocializációt.

A család az ember életében azért is jelentős, mivel érzelmi és viselkedésbeli modelleket épít be az egyénbe, amelyeket diszpozícióként továbbvisz a felnőtté válás során. A család tehát a mintavétel első bázisa, ahol spontán utánzás révén elemi magatartásmintákat és szociális viselkedésmódokat sajátít el a gyermek.

Az édesanya az első adekvát minta az érzelmek tanulásához, a hétköznapi élet szokásrendszerének elsajátításához, az önálló cselekvéshez és minden későbbi személyes szeretetkapcsolathoz. A külvilág megismerésének is az első érzelmi motivációja az anya, illetve az általa nyújtott biztonságérzet. Mérei Ferenc írja: *„Az a gyermek indul el földérinteni a világot, akinek van honnan elindulni és van hová visszatérni.”*¹⁴

Kiegyensúlyozott szülő-gyermek kapcsolat

A kiegyensúlyozott anya-gyermek kapcsolat mintát ad a kötődésre. A családi modell szerepe az értékekre történő szocializációnál is meghatározó, hiszen az emberi értékeket nem lehet közvetlenül tanítani. Csak a szeretett és tisztelt személyekkel történő azonosulás, a példakép követése és utánzása által tudja a gyermek magába szívni, személyiségének szerves részévé integrálni az értékeket. A családi minta egyúttal érzelmi indíték a megismerésre, a cselekvésre és a társas kapcsolatokra.

¹⁴ Mérei Ferenc – Binét Ágnes: Gyermeklélektan, Gondolat Kiadó, Budapest, 1999., 31. o.

A család tagjai az érzelem számtalan szálával kötődnek egymáshoz. A szülők felelősek gyermekeik testi és lelki fejlődéséért, erkölcsi szilárdságáért, jellemének alakulásáért. Azonban csak a szeretetben élő családban alakulhat ki a gyermekek, a szülők, nagyszülők összetartozása: az egymással törődés, az odafigyelés, az őszinteség, az együttlét bensőséges öröme, a beszélgetések meghitt hangulata, az együttes élmények közösségalkító hatása.

A szeretet kapcsolatain át a családtagok némileg "beépülnek" egymás személyiségébe, átadnak magukból és átvesznek másokból értékeket, beállítódásokat, késztetéseket. A kiegyensúlyozott, szeretetteljes érzelmi légkörben kialakul a családi kapcsolatoknak olyan rendszere, amely kifejezésre jut az empátiában, a kommunikációban, a magatartásban és a viselkedésben.

Azok a gyerekek, akik szüleiktől törődést, szeretetet kapnak, mély biztonságérzettel vértetik fel magukat, és ha felnőnek, nagy valószínűséggel ők is szeretetre méltó emberekké válnak. Akiket viszont gyermekkorában nem szerettek, azok nem rendelkeznek belső biztonságérzettel és ez sok későbbi konfliktus és deviáns magatartás forrásává lehet.

A szeretethiányos családi légkör, a gyermekek elhanyagolása, a szülői felelőtlenség, a negatív nevelési módszerek károsítják a gyermek fejlődését, beilleszkedését a közösségbe. Ezek a gyerekek többnyire olyan csoportokat alkotnak vagy keresnek maguknak, amelyekben az erkölcsi és társadalmi normákat elutasítják, vagy amelyekben antiszociális, erőszakos és gyűlöletkeltő normák érvényesülnek.

Az érzelemmentes családi légkör súlyosan veszélyezteti a gyermekek fejlődését, a közösségek együttélését és végső soron a társadalom stabilitását. Ezért a *társadalomnak is érdeke, hogy minden eszközzel elősegítse a harmonikus, kiegyensúlyozott családok kialakulását és biztosítsa megfelelő életfeltételeit.*

A családi kapcsolatok sajátos mikro-világot alkotnak, meghatározott belső törvényekkel, szokásokkal és hagyományokkal. Ezért a családi kapcsolatok pozitív viszonyrendszerének kialakítása különös jelentőséggel bír. Nagyon fontos, hogy a gyermek állandóan érezze szülei, testvérei, nagyszülei megnyilvánulásaiban a feléje irányuló szeretetet, sokféle apró gesztusait. A családban uralkodó szeretetteljes légkör egyszerre irányítja tagjainak életét, és erősíti az összetartozás érzését.

A családhoz való tartozás tudata adja az első „mi-élményt”, az összetartozás tudatát, és az összes többi erre épül rá. Az a család, amelynek a kapcsolati légköre elégtelen, vonzás helyett taszító erővel sodorhatja a gyermeket más közösségek, normaszegő kiscsoportok felé, amely negatívan befolyásolja a személyiségfejlődést.

Az optimális családi szocializáció legfontosabb feltételei: a gyermek feltétlen szeretete, a szülők nevelési elveinek összhangja és a gyermek igényeihez rugalmasan igazodó követelményrendszer alkalmazása, valamint védelmet és biztonságot nyújtó környezet megteremtése.

Fontos tudni, hogy a szülők feladata azonban nem ér véget gyermekük megszületésével, hanem később is felelősséget kell vállalniuk jövőbeli életének alakításáért. Ideális esetben ez a családi "háttér" határozza meg elsődlegesen a gyermek életét, segíti egyéniségének kibontakozását és kiteljesedését, tájékozódását a világban.

Napjainkban azonban a családok nincsenek könnyű helyzetben. Hazánk sem vonhatja ki magát teljesen a korszellem, elsősorban a haszonra, versenyre épülő és elszemélytelenedett társadalom hatása alól. Ebben a társadalmi, gazdasági és kulturális környezetben kell kialakítani a család sajátos értékrendjét, amely kiállja az idők próbáját. Annál fontosabb ez, mert a mai társadalomban éppen a család tudna leginkább emberi és érzelmi menedéket biztosítani az élet egyéb területein átélt nehézségekkel és kudarcokkal szemben.

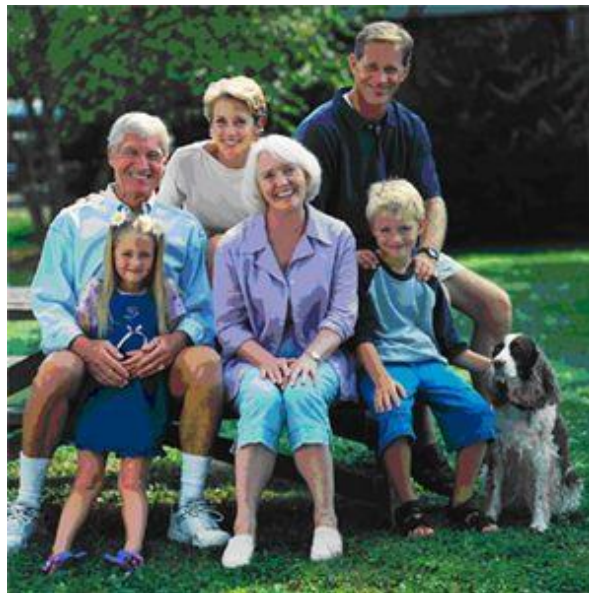
A család biztosíthatja a boldog gyermeki életet, a világ szépségeinek észrevételét, a szorgalmasan és kedvvel végzett tanulást. A család alapozhatja meg a gyermek helyes önbecsülését, nevelhet rá a reális önismeretre és az önfegyelemre. A gyermek személyiségformálódása vonatkozásában így válik sorsformáló erővé.

A család jelentőségéről Kovács András a következőket írja: *„A hitnek és a jövőnek egyaránt bölcsője a család, mert ott dől el minden. Ha a családban szeretet, becsület és tisztesség uralkodik, akkor a társadalomban is rend, nyugalom és békesség van.”*¹⁵

¹⁵ Kovács András: Adj hálát a családnak!,
http://www.delmagyar.hu/belfold_hirek/adj_halat_a_csaladert_/1192042/

Összefoglalásként hangsúlyozom, hogy a család intézménye bármilyen átalakulásokon is ment keresztül, mégis az egyének és a társadalom életének legfontosabb és legszemélyesebb közössége maradt minden korban és kultúrában. A gyermeknek itt van a legnagyobb esélye a harmonikus felnőtté válásra.

Bár a család funkciója a korábbi évszázadokhoz képest jelentősen megváltozott, azonban *az emberek többsége - szerencsére még ma is - a családot tartja az emberi boldogság egyik legfontosabb eszközének és értékének.*

Egy boldog család

Felhasznált irodalom

1. **Bakk-Miklós Kinga** (2010): *Neveléslélektan*. Ábel Kiadó, Kolozsvár
2. **Balogh László** (2006): *Pedagógiai pszichológia az iskolai gyakorlatban*. Urbis Könyvkiadó, Budapest
3. **Balogh Katalin –Gergencsik Eszter** (1977): *Pedagógiai – pszichológia*. Tankönyvkiadó, Budapest
4. **Bálint A.** (1990): *A gyermekkor pszichológiája*. Kossuth Kiadó, Budapest
5. **Bálint A.** (1990a): *Az anya iránti szeretet és az anyai szeretet*. In: *Anya és gyermek. (Tanulmány)*, Kossuth Kiadó, Budapest
6. **Buda Béla** (1978): *Az empátia - a beleélés lélektana*. Gondolat, Budapest
7. **Chapman, Gary** (2002): *Családi összhangzattan*. Harmat Kiadó, Budapest
8. **Cole, M.** (2000): *Fejlődéslélektan*. Osiris Kiadó, Budapest
9. **Czeizel Endre** (1997): *Sors és tehetség*. Kossuth Kiadó, Budapest
10. **Fábos Erika** (2013): *Megdöböntő adatok a Magyarországi válaszokról*. Kiskegyed, 2013.11.11., 22. évfolyam 40. sz.
11. **Fromm, Erich** (1993): *A szeretet művészete*. Háttér Kiadó, Budapest
12. **Geréb György** (1985): *Pszichológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
13. **Ginott, Haim** (2005): *Szülő és gyermekek*. Edge Kiadó, Budapest
14. **Hegedűs T. András** (1997): *Pszichológia*. Aula Kiadó, Budapest
15. **Kabainé Huszka Antónia** (1980): *Tanuljunk meg gyermeknyelven*. RTV-Minerva, Budapest
16. **Komlósi Sándor** (1998., szerk.): *Családi életre nevelés*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
17. **Komlósi Ákos** (1989., szerk.): *Boldog gyermekkor?* Tankönyvkiadó, Budapest
18. **Kovács András** (2006): *Adj hálát a csaláért!*
http://www.delmagyar.hu/belfold_hirek/adj_halat_a_csaladert_/1192042/
19. **Kozma Tamás** (1994): *Bevezetés a nevelésszociológiába*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

20. **Kristó Nagy István** (1983., szerk.): *Bölcsességek Könyve*. Gondolat, Budapest
21. **Lantossyné Dabas Erzsébet** (1965): *A felbomló család gyermeke*. Akadémiai Kiadó, Budapest
22. **Lepp, Ignace** (2001): *A szeretet pszichoanalízise*. Agapé Kiadó, Szeged
23. **Magyar Püspöki Kar Körlevele** (2010): *A boldog családokért*. Budapest
24. **Mérei F. - Binét Á.** (1999): *Gyermekekléktan*. Gondolat, Budapest
25. **Mohás Livia** (1982., szerk.): *A szülői mesterség*. Minerva, Budapest.
26. **Morvai Krisztina** (1998): *Terror a családban*. Kossuth Kiadó, Budapest
27. **Neményi Mária** (1988): *A család*. Gondolat Kiadó, Budapest
28. **Ranschburg Jenő** (1977): *Családi kör*. RTV - Minerva, Budapest
29. **Ranschburg Jenő** (1984): *Szeretet, erkölcs, autonómia*. Gondolat, Budapest
30. **Ranschburg Jenő** (2007): *Játszmák a családban*. Saxum Kiadó, Budapest
31. **Rowlands, Peter** (1986): *Vasárnapi szülők*. Gondolat, Budapest
32. **Statisztikai Évkönyvek** (2010-2012) KSH és Győr - M. - S. megyei SH.
33. **Szondy Máté** (2010): *A boldogság tudománya*. Jaffa Kiadó, Budapest
34. **Telkes József – Bognár Gábor** (2001): *A válás és a gyermek*. Pedagógiai Szemle, 2001/3. sz.
35. **Udvarhelyi Margit** (1997): *Ismeretek az emberi kommunikációról*. SZIF - Universitas Kft., Győr
36. **Vajda Zsuzsanna** (2001): *Pedagógia és pszichológia*. Education, 1. 46-63.o.
37. **Vajda Zsuzsanna** (2006): *Nevelésléktan*. Osiris Kiadó, Budapest
38. **Vásárhelyi Zsuzsanna** (2010): *A pszichológia válogatott fejezetei*. Universitas - Győr Nonprofit Kft., Győr
39. **Vásárhelyi Zsuzsanna** (2000): *A családi nevelés hatásrendszere*. (kézirat), Győr, SZIF
40. **Veczkó József** (2002): *Gyermek- és ifjúságvédelem*. APC- Stúdió, Gyula
41. <http://uni.sze.hu/kezdolap>
42. <http://hu.wikipedia.org/wiki/Kezd%C5%91lap>

REZÜMÉ

Lakatos Vivien - Szakács András

A család hatása a gyermek személyiségének fejlődésére

A személyiség alakulását számos tényező befolyásolja. Ezek közül az egyik legfontosabb a család, amely a gyermek legkorábbi élményeinek forrása. A harmonikus, érzelmileg kiegyensúlyozott család a gyermek nevelésének legkedvezőbb színtere. A felnövekvő ember életében betöltött szerepe azért olyan jelentős, mert a családban történik a személyiségfejlődés érzelmi alapjainak lerakása, amely a gyermek későbbi fejlődésére meghatározó lehet.

A család biztosítja az első ún. interakciós teret a gyermeknek, és bevezeti a saját szubkultúrájába. Így tanul meg a gyermek más emberekkel kapcsolatot teremteni. A gyermek szocializációjának nélkülözhetetlen katalizátora, és erőt adó élménye a tartós, személyes szeretetkapcsolatra épülő családi közösség. A jól funkcionáló családban a családtagok pozitív életérzése az együttes élményekből, az érdekek felismeréséből, a lelki és a szociális összetartozás folyamatos átéléséből ered.

A dolgozat bemutatja a család komplex hatásrendszerét. Kiemeli az anya-gyerek kapcsolatának jelentőségét, az empátia és a kommunikáció szerepét a szülők tevékenységében. Elemzi az ösztönző és gátló nevelési módszerek következményeit. Végezetül rávilágít a szülő-gyermek kapcsolat zavaraira, a válás és az új családdá szerveződés problémáira.

ABSTRACT

Lakatos Vivien - Szakács András

The family impact of the child's personality development

The formation of the personality can be influenced by numerous factors. One of the most important of these factors is family, which is the source of a child's earliest experiences. A harmonious, emotionally well-balanced family is the best place of a child's upbringing. Its role in the life of a growing person is so important since the emotional foundations of the development of personality are prepared in the family, and it can be determining in the subsequent development of the child.

Family provides the first so-called interaction space for the child, and introduces them their own sub-culture. This is how the child learns to make contacts with other people. The indispensable catalyst of the child's socialization and a strengthening experience is the family community based on emotional relations. In a well-functioning family the member's positive feelings stem from the common adventures, the realization of interests and the continuous experience of spiritual and social connection.

This thesis presents the complex effects of the family. He points out the importance of mother-child relationship, the role of empathy and communication in the activity of the parents. He analyzes the consequences of stimulating and impeding educating methods. Finally speaks about the disturbances of parent-child relationships, and the problems of divorces and the forming of new families.

MELLÉKLETEK

1. sz. Illusztrációként alkalmazott képek jegyzéke

Forrás: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Kezd%C5%91lap> és <http://uni.sze.hu/kezdolap>

2. sz. Megdőbbentő adatok a magyarországi válásokról

Fábos Erika: Megdőbbentő adatok a Magyarországi válásokról. *Kiskegyed*, 2013.11.11., 22. évf. 40. sz.

Illusztrációként alkalmazott képek jegyzéke

Forrás: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Kezd%C5%91lap> és <http://uni.sze.hu/kezdolap>

Címlap	Egy harmonikus család
6. oldal	A virtuális valóság veszélyei
7. oldal	A személyes kötődés jelentősége a családban
13. oldal	A családi együttlét öröme
15. oldal	Rivalizálás a testvérek között
16. oldal	Testvérkapcsolatok hatása a személyiségfejlődésre
17. oldal	Nagymama és az unokák kötődése
19. oldal	Ideális anya-gyermek kapcsolat
21. oldal	Anya és gyermek együttes élménye
22. oldal	Érzelem és kommunikáció
23. oldal	Baráti kapcsolatok jelentősége a serdülőkorban
24. oldal	Nevelés és kommunikáció
25. oldal	Feszült légkör a szülők között
28. oldal	A testi fenytés negatív pszichológiai hatása
30. oldal	A szülői szeretet fontossága
33. oldal	A gyermekek alkotó tevékenysége
35. oldal	A nevelés hiányosságai és az apai brutalitás
36. oldal	Az érzelmi veszteség negatív hatása a gyermekre
37. oldal	A szülők háborúja és a válás
38. oldal	A gyermek elmagányosodása
39. oldal	A mostoha és a gyermek közötti konfliktus
41. oldal	Kiegyensúlyozott szülő-gyermek kapcsolat
44. oldal	Egy boldog család

„Megdöbbentő” adatok a magyarországi válásokról

A magyarok szeretnek válni és nem valami új divatról van szó, ötven éve így van ez. Pedig nem csupán a családok, a társadalom is nagy árat fizet ezért.

A válás, a különféle családi konfliktusok az érintettek mellett az egész társadalom számára próbatételt jelenthetnek, és az államra is súlyos anyagi terheket háríthatnak. Ennek pontos számbavételére első alkalommal készül átfogó felmérés országosan, a Magyar Nemzeti Család és Szociálpolitikai Intézetben. Temesváry Zsolt, a kutatás vezetője azt mondja: a kutatás még az elején tart, hiszen 2014-re végeznek vele, de az eddigi adatokból máris kiderült, hogy a családok széthullása a számokat tekintve hozzávetőleg évi 50 milliárd forinttal terheli meg az állami költségvetést. A közvetlen kiadások főként a szociális ellátórendszer, a családsegítő intézmények, a gyermekotthonok fenntartásából, a családi pótlékok kifizetéséből, a válást kimondó bíróságok működtetéséből tevődnek össze. De a szegénység nagy része is a családok széthullásában gyökerezik. Hasonlóan jelentős, hogy a családok szétesése sok lelki és mentális problémát okoz, amiből később egészségügyi gondok is adódhatnak.

Magyarországon évtizedek óta sok a válás, de ha az európai átlagot tekintjük, a középmezőnyben foglalunk helyet. Pongrácz Tiborné, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének igazgatóhelyettese azt mondta: a válási arányok a '60-as években alacsonyabbak voltak, mint most, de nemzetközi összehasonlításban már akkor is sokan elváltak. A demográfus szerint nem is várható, hogy ez rövidtávon, érdemben változni fog. „A válás, mint intézmény a társadalom tudatába annyira beépült és olyannyira elfogadott lett az évtizedek során, amin sajnos nem hiszem, hogy bármilyen módszerrel változtatni lehet – mondta Pongrácz Tiborné.

MEGLEPŐ TÉNYEK A VÁLÁSRÓL

- Ma alig több mint feleannyi házasság kötöttet, mint az 1980-as években.
- 1980-ban 1000 házasságkötésre 346 válás jutott, ma 562.
- A válóperek 69 százalékát a feleségek kezdeményezik.
- A férfiek többsége az első két évben, vagy a házasság 20. évében kezdeményezi a válást.
- A legfőbb válóok Magyarországon a hűtlenség, illetve az alkoholizmus.
- Ma minden tízedik felnőtt ember elvált a házastársától hazánkban.
- Tavaly 21 ezer kiskorú gyerek volt érintett a kimondott válások esetében.
- A statisztikák szerint a hét éve házasok között nincs kiugróan több válás.

Hazánkban az az elfogadott módszer, hogy ha egy házasság megromlott, azt fel kell bontani. Ez a konfliktuskezelésnek egy elterjedt módja és nemzedékekre visszamenő minta. A társadalom érdeke persze a stabil család lenne. A születésszám, az egészség, a mentális egészség, de gazdasági szempontból is sokkal jobb lenne, ha kevesebb lenne a válás és nagyobb értéke lenne a párkapcsolatoknak. Ez az élettársi kapcsolatokra is vonatkozik, hiszen arra ugyan nincs statisztika, de kutatások bizonyítják, hogy azok még könnyebben felbomlanak, mint a házasságok. Ez főként a felnövekvő generáció és a gyerekek szempontjából lényeges. Franciaországban egy nagyon alapos tanulmány készült a témában, aminek a megállapítása szerint a válások, elválások után a kiskorú gyerekek 80 százaléka szenved el hosszú távú lelki traumát. Ez nem mellékes: a tavalyi évben kimondott válások 21 ezer kiskorú gyereket érintettek, pedig megfigyelhető, hogy a gyerekes családok esetében csökkent a válások száma hazánkban.

A legtöbben a gyerektelen és az egy gyermeket nevelő házaspárok közül döntöttek úgy, hogy elválnak. Ha a párok néhány nemzedékkel ezelőtt igent mondtak, fogadalmuk síríg szólt, ez volt a társadalmi elvárás, de a gazdasági kényszer is kitartásra ösztönözte őket, még ha nem is éltek békességben, szeretetben – mondja Herczog Mária, szociológus.

Mára azonban megváltoztak az együttélés szabályai és feltételei. A házasságkötésben, párválasztásban elvárás a boldogság, a szerelem, kevésbé a gazdasági megfontolások dominálnak. Mivel pedig az érzelmek kevésbé statikusak, és az átlagéletkor és az aktív élet határai is jelentősen kitolódtak az elmúlt évtizedekben, természetes következmény, hogy évtizedek alatt változunk.

Herczog Mária szerint az, hogy a válások száma a komoly vallási tradíciókkal rendelkező Lengyelországban, Spanyolországban vagy Olaszországban is folyamatosan emelkedik, azt jelzi, hogy egy kulturális változás is végbement, tehát a házassági intézmény szerepe és megítélése is változott. Amerikában több államban nem lehet elválni anélkül, hogy a házaspár nem vesz részt előtte ingyenes pszichológiai tanácsadáson, családterápián.

A tapasztalat pedig az, hogy ott tíz házasságból hat megmenekül. Magyarországon nincs lehetőség arra, hogy valaki az állam pénzén mentse a házasságát. A válás előtti békéltetés intézménye már nem létezik és amíg volt, is inkább formáság volt. Kiskorú gyerekek esetén azonban hosszabb jogi procedúra a válás, éppen azért, hogy legyen ideje a feleknek valóban meggondolni az elhatározásukat.

Léhner Zsuzsanna ügyvéd, válási mediációval is foglalkozik, és azt tapasztalja, hogy akik hozzá fordulnak vagy meggondolják magukat, vagy megerősödik bennük a szándék, hogy válniuk kell. Végül azonban mindenképpen rendezett módon és úgy bontják fel a házasságukat, hogy a későbbi életüket külön-külön sikeresen tudják folytatni és normális emberi viszony marad közöttük. A válás akkor okoz a kelleténél nagyobb veszteséget, ha abban lelkiileg sérülnek meg az emberek és a család tagjai.

Amikor egy kapcsolat menthetetlen, rosszabb megoldás együtt maradni, akár a gyerekek, akár egzisztenciális kényszerek miatt teszik a felek. A kérdés tehát inkább az, hogy muszáj-e, hogy háborús konfliktus legyen egy szétválás.

Válás után is lehet normális emberi kapcsolatban maradni. Úgy lezárni egy házasságot, hogy senki nem érzi vállalhatatlanul igazságtalannak a helyzetet. Ha így ér véget egy frigy, azt rendszerint a gyerekek sem sínylik meg annyira és egyik fél sem megy tönkre érzelmileg, vagyis képes egészséges párkapcsolatot létesíteni és boldog lehet elvált emberként is, vagy egy új házasságban." ¹⁶

¹⁶ Fábos Erika: Megdőbbentő adatok a Magyarországi válásokról. *Kiskegyed*, 2013.11.11., 22. évf. 40. sz.